

EDWARD BREZA

Sopot

NAZWY ZAKONÓW I ZGROMADZEŃ ZAKONNYCH MĘSKICH¹

Impulsem do napisania tego artykułu (osobno opracowałem nazwy zakonów i zgromadzeń żeńskich) była XVII Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna (OKO), organizowana przez prof. Marię Biolik i prof. Jerzego Dumę ze PT. Współpracownikami na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie we wrześniu 2010 roku. Na konferencji tej prof. Maria Malec wystąpiła z referatem *Skróty nazw zakonów i zgromadzeń zakonnych*. Wrac-

¹ Już po opracowaniu tego tekstu w roku 2010 dotarłem do najlepszego w tym przedmiocie opracowania B. Łozińskiego, *Leksykonu zakonów w Polsce...* wyd. III, Warszawa 2009, rzadkiego w bibliotekach Polski, zrobiłem sobie odbitkę ksero z egzemplarza Biblioteki Akademii Teologicznej w Krakowie (w Gdańsku pozycja nie do osiągnięcia). W wielu wypadkach uzupełniam skrót LZ podane wcześniej wiadomości. Niestety, są to tylko zakony i zgromadzenia zakonne, jak opiewa tytuł, w Polsce; moje opracowanie obejmuje – przynajmniej w zamyśle – zakony i zgromadzenia zakonne w całym (powszechnym) Kościele rzymskokatolickim. Nadto po opracowaniu zakonów i zgromadzeń zakonnych męskich i żeńskich (o ich nazwach mówiłem na przedwigilijnym posiedzeniu Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego w Gdańsku w roku 2010) ukazał się w „Języku Polskim” (XC, 2010 z. 4–5, s. 266–276) artykuł B. Warzechy, *Nazwy nieoficjalne męskich zgromadzeń zakonnych i ich członków w Polsce*, który kazał mi się zastanowić, czy własne opracowanie publikować. Zdecydowałem się na to z kilku względów. 1) Autorka opracowuje tylko zakony i zgromadzenia istniejące w Polsce; 2) Skupia się na problematyce słowotwórczej, podaje niewiele informacji historycznych (opracowanie takie przerosłoby możliwości tego najpoczytniejszego periodyku językoznawczego w Polsce); 3) Nie rozróżnia wyraźnie zakonów kontemplacyjnych, zwanych po łacinie *ordo*, *-inis* od zgromadzeń zakonnych, które prowadzą życie czynne i nazywają się po łacinie *congregatio*, *-onis*, rzadziej *stowarzyszenie*, *towarzystwo*, po łacinie *societas*, *-atis*; 4) W tekście spotyka się w zapisach łacińskich błędy, np. na s. 269 s.v. *trynitarze* „od łac. *Sanctissima Trinitarius*”, zamiast poprawnie *Sancta* czy *Sanctissima Trinitas*; od tego za pomocą suf. *-arius* utworzono przymiotnik *trinitarius*, a z tego pol. *trynitarz* i od *trynitarz* przymiotnik *trynitarski*, por. SJP IX 302: kościół *trynitarski* (za SWił); z lektury tekstów nie tylko religijnych pamiętam przymiotnik *trynitarny* ‘potrójny’, będący spolszczeniem łac. *trinitarius*. Łac. *trinitas* ‘trójka’, najczęściej (*Sancta, Sanctissima Trinitas* ‘Trójca Św.’ stworzyli chrześcijanie, nieznanne jest ono łacinie klasycznej. Podana także została błędnie łac. nazwa trynitarny *Ordo Sanctissimae Trinitatis et Captivorum* ‘Zakon Najśw. Trójcy i Niewolników’ zamiast *Ordo Sanctissimae Trinitatis de Redemptione Captivorum*, ale to już niezauważony błąd u LZ 135, niedokładnie podaje także Jougan 609 s.v. *Trinitas – Ordo Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum* z opuszczym przyimkiem *de* (*de Redemptione* ‘od wykupu’). Autorkę jednak obciąża błąd na s. 270 s. v. *guanellianie*, po łacinie *Congregatio Sororum a Charitate*, zamiast poprawnie *a Charitate* (pomyłono końcówki przypadkowe), LZ 64 bowiem nie podaje w ogóle nazwy łac. Podobnych potknięć znalazłoby się więcej.

jąc do domu z doskonale zorganizowanej konferencji, pomyślałem, że należy opracować same nazwy zakonów, zgromadzeń i towarzystw zakonnych. Sięgałem w pamięci po znane mi społeczności życia zakonnego, dostrzegałem problemy, cieszyłem się ze spostrzeżeń, lecz w miarę wchodzenia w problem, doświadczałem prawdziwości obiegowego żartobliwego powiedzenia: Ani sam Pan Bóg nie wie, ile jest zakonów (niekiedy z dodatkiem: żeńskich). Mam zatem pełną świadomość, że tematu nie wyczerpię pod względem ilościowym, bo w opracowaniach społeczności zakonnych [EK²] i w ujęciach historyków [Um, BHKK], słownikarzy [Jougan] spotykamy różne warianty, a gdy chodzi o rodziny zakonne zaczynające się od *Bracia, Kawalerowie, Siostry, Misjonarze, Córki* etc., to listy są bardzo długie, a dla zorientowania się w problematyce słowotwórczej, o co mi głównie chodzi, te kompletne listy nie są nawet potrzebne. Zresztą opanowanie ilościowe nazw zakonów i zgromadzeń zakonnych jest prawie niemożliwe: niektóre zostały rozwiązane, inne uległy fuzji z podobnymi, jeszcze inne są na prawie papieskim i winny być znane w całym Kościele, inne na prawie diecezjalnym, zatwierdzone przez biskupów, ale czy centralnie rejestrowane?; w roku 1992 w Polsce przybyło wiele diecezji, a i potem też dochodziły. W różnych opracowaniach nazwy podawane są wariantywnie, a w ślad za tym także odnaleźć można różne skróty. EK w wykazie skrótów zamieszcza tylko te, które się w niej znalazły lub które się w niej znajdują.

Prezentowane opracowanie nie jest ani *stricte* historyczne (nie prowadziłem w omawianym zakresie własnych badań, wyzyskałem opracowania istniejące i zdaję sobie sprawę, że do niektórych, zwłaszcza obcojęzycznych na pewno nie dotarłem); odbiega także od opracowań językowo-onomastycznych, podaje bowiem – za wyzyskiwanymi opracowaniami – bardzo wiele szczegółów historycznych, jednak koniecznych dla czytelnika słabiej zorientowanego w problematyce monastycznej. Opracowanie to należy na pewno do bogatego działu onomastyki, tj. chrematonimii, w obrębie której można by stworzyć poddział zwany monachonimią, od gr. substantywizowanego (*monachós* 'zakonnik, mnich') przymiotnika *monachós*, - *ē*, -*ón* 'pojedynczy, jedyny', 'samotny' [Abram III 164].

A zatem przedstawiam dostępny i – mam tego pełną świadomość – niekompletny materiał w porządku alfabetycznym, żeby na końcu przejść do opracowania morfologicznego, głównie słowotwórczego i w mniejszym stopniu fleksyjnego.

Akemeci lub **akojmeci** – członkowie grupy mnichów zgromadzonych przez św. Aleksandra (350–430) dla nieustannego śpiewania w chórze psalmów w myśl słów zawartych w ps. 34,1–3: „Sprawiedliwi, wołajcie radośnie na cześć Pana, prawym przystoi pieśń chwały. Sławcie Pana na cytrze, śpiewajcie Mu przy harfie o dziesięciu strunach. Śpiewajcie Jemu pieśń nową, pełnym głosem pięknie Mu śpiewajcie!” Byli zwolennikami Soboru Chalcedońskiego. Słynny Studion w Konstantynopolu, założony ok. roku 460 był ich głównym klasztorem. Mnisi podzieleni zostali na 24 chóry, które na podobieństwo nieustannego śpiewu aniołów w niebie śpiewały psalmy w kościele; od VIII wieku powoli słuch o nich ginie [J. Szymusiak, EK I 234–235; Um I 151]. Nazwa pochodzi od gr. przymiotnika *akoimētos* 'bezsenny, nieznanący spoczynku' [Abram I 69]: od czasownika *koimáo* 'pójść spać, zasnąć' z przeczącym *a-* (*alpha privativum*).

² Lista stosowanych skrótów wraz z objaśnieniami zamieszczona jest na końcu artykułu.

Albertyni – oficjalnie **Zgromadzenie Braci III Zakonu św. Franciszka z Asyżu Posługujących Ubogim**, po łacinie *Congregatio Fratrum Albertinorum Pauperibus Inservientium*, FAPU i **Albertynki**, oficjalnie **Zgromadzenie Sióstr Posługujących Ubogim III Zakonu św. Franciszka z Asyżu**, SAPU, założeni przez Brata Alberta, tj. artystę malarza Adama Chmielowskiego w Krakowie w roku 1888, kiedy to założyciel napisał tzw. Przewodnik do reguły III zakonu, a albertynki powołane zostały do życia w roku 1891; w roku 1928 otrzymał zatwierdzenie kardynała A. Sapiehy [F. Medon, EK I 307]. W ukonstytuowaniu albertynek założycielowi pomagały Anna Franciszka Lubańska i Maria Kunegunda Silukowska, po śmierci Brata Alberta w roku 1916 M. Jabłońska mianowana została przełożoną generalną i uzyskała w roku 1926 zatwierdzenie biskupa krakowskiego, w roku 1965 Stolica Apostolska zatwierdziła siostron konstytucje zakonne [A. Stelmach, EK I 308; LZ 30–31]. Zakony opiekują się bezdomnymi. Nazwa pochodzi od imienia zakonnego założyciela, tj. imienia *Albert* z łacińskim patronimicznym przyrostkiem *-inus*, *albertyn* zatem oznacza ‘syn (duchowy) brata Alberta’.

Aleksjanie, bracia cellici, *Congregatio Fratrum Cellitarum seu Alexianorum*, CFA [Paruch nie notuje] – zgromadzenie zakonne powstałe wśród braci laików, najpierw w Belgii, zwane Metamens w XIV wieku (rok 1305, bardzo czynni podczas wielkiej zarazy 1347–1352), zajmujące się chorymi i grzebaniem zmarłych, rozszerzone w Niderlandach i w Niemczech, zwane także **lollardami** od dolnoniem. *lollen* ‘nucić’, *biednymi braćmi* bądź *cellitami*, tj. ‘mieszkańcami cell’ z łac. *cella* ‘komórka, cela’ z suf. łac. *-ita* < gr. *-itēs* lub *cellici* od łac. *cellicus* od łac. *cella* z suf. *-icus*. Nazwa aleksjanie pochodzi od wezwania kościoła św. *Aleksego* w Akwizgranie, gdzie mieściła się główna siedziba zakonu. Od XV wieku istniała także gałąź żeńska, tj. **aleksjanki**, zwane także **cellitkami** [winno być poprawnie po polsku *celitki*] lub **augustiankami**; zgromadzenie powstało w XIV wieku, dzieli się na 6 niezależnych od siebie domów [M. Jagusz, EK I 350; spod hasła *cellitki* EK II 1406]. Nazwa *aleksjanie* utworzona została od imienia *Aleksy*, łac. *Alexius* za pomocą suf. *-ianus*, wskazującego na wyzwolenców lub adoptowanych, *alexianus*, z czego polskie *aleksjanin* to zatem ‘przybrany syn (duchowy) św. Aleksego’; łac. *cellitus* lub *cellicus* to ‘związany z celą, jej mieszkańiec’, winno się tę nazwę spolszczyć (spółgłoski podwójne, tzw. *geminaty* bowiem upraszczamy) na *celita* lub *celik*; podobnie *lollardzi*.

Alkantaryści – wzmiankowani przez Um [II 496] EK odsyła do reformatów, a s.v. *Alcántara* [EK I 316–317] informuje A. Ciesielski, że to zakon rycerski, założony w roku 1157 przez Suero Fernández dla walki z Maurami, od roku 1546 zwolnieni z celibatu, rozwiązani w roku 1835. Nazwa pochodzi miejscowości *Alcántara* z suf. *-ista*, nazwy miejscowości od arabskiego *al kantara* ‘most’, który zbudowany tu został przez cesarza rzymskiego Trajana w roku 104 [MS 29].

Anachoreci – pustelnicy-asceci, żyjący z dala od ludzi i oddający się modlitwie, umartwieniu i pracy. W dawnym Egipcie *anachoretą* nazywano chłopca, który porzucił swe gospodarstwo i uciekł, by nie odpowiadać za niemożliwe do spłacenia podatki; w chrześcijańskiej starożytności *anachoretami* byli mężczyźni (rzadziej kobiety), którzy udawali się na miejsca pustynne w przekonaniu, że „porzucenie świata” jest jedyną drogą do osiągnięcia zbawienia i stanowi ideał życia chrześcijanina. Powoływali się przy tym na przykład Pana Jezusa, który „odchodził na miejsca pustynne, aby się modlić” i na Jego słowa do bogatego młodzieńca (Mt 19, 21), przykład św. Jana Chrzyciela, którego za pierwszego anachoretę uznał św. Hieronim. Chronili się także na pustyni w Egipcie, Syrii, Palestynie,

a w IV wieku przed prześladowaniami chrześcijan na wyspy Morza Śródziemnomorskiego, na odludne tereny Italii i Galii. Najśłynniejsi to św. Paweł z Teb (234–347), św. Antoni Pustelnik (251–356), św. Makary Egipski (300–391), św. Hilarion (zm. 371). To tzw. ojcowie pustynni, w literaturze chrześcijańskiej przytacza się ich zasady, gnomiczne powiedzenia (*apoftegmata patrum* ‘powiedzenia ojców’). *Anachoretyzm* spotyka się także w hinduizmie i w duddyzmie [H. Ćwikliński, EK I 474–475]. Nazwa pochodzi od gr. czasownika *anachōrēō* m.in. ‘wycofać się z życia publicznego’ [Abram I 169] i późnogr. rzeczownika *anachōrētēs*, z czego regularnie w łac. *anachoreta*, a z tego polskie *anachoreta*. Synonimiczny jest *eremita* [zob.] i polskie *pustelnik*. Znane były także *matki pustyni*, nazwa ukształtowana na wzór męskiej *abba* (po aramejsku ‘ojciec’) *amma* i por. także onomatopieczne *ama* z palijskiego *amma* ‘matka’ jako ‘japońskie określenia mniszki buddyjskiej, przestrzegającej nakazów wstrzemięźliwości, czystości, ubóstwa, modlitwy itp.’ [W. Kortański, EK I 398].

Annuncjaci – według Kowal [Kowal 26] nazwa dla zakonników i **annuncjantki** dla zakonnice czczących szczególnie tajemnicę Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny, po łacinie *Annuntiatio Beatae Mariae Virginis*, z czego także nazwa od podstawy: *annuntiata* < BMVirgo *annuntiata*, z tego polskie *annuncjat* dla zakonnika, *annuncjantka* dla zakonnicy. Przypomnieć można, że od tego przymiotu i święta pochodzi imię żeńskie *Anuncjata* i jego warianty, o czym piszę w innym miejscu³. H. Ćwikliński [EK I 633–634] wyszczególnia 1 zakon męski i 3 żeńskie. Oto one: 1) *Annuncjaci* – włoski zakon rycerski założony w 1364 roku przez hrabiego Sabaudii Amadeusza VI dla obrony Kościoła przed Turkami i zatwierdzony przez papieża Urbana V, miał własny order: gwiazda ze sceną Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny, uznany od roku 1720 za odznaczenie państwowe, funkcjonujący jeszcze w XX wieku; jego członkowie mieli się zbierać na wspólną modlitwę; 2) *Annuncjantki* – również włoskie zgromadzenie zakonne z regułą św. Augustyna, założone w roku 1408 w Pawii przez 3 nabożne panie dla opieki nad chorymi, w roku 1439 zatwierdzone przez papieża i poddane przez św. Piusa V jurysdykcji biskupów ordynariuszy; czynne do dziś we Włoszech; 3) *Ordine dell’Annunziata* – kontemplacyjne zgromadzenie zakonne, założone w roku 1501 w Bourges przez św. Joannę z Valois i oparte na regule św. Franciszka z Asyżu, zatwierdzone przez papieża Aleksandra VI; jego celem było naśladowanie licznych cnót Najświętszej Maryi Panny, od roku 1932 podlegają biskupom ordynariuszom; obecnie czynne we Francji, Belgii i Anglii; 4) *Siostry Zwiastowania, Suore della SSW. Annunziata* – zgromadzenie zakonne założone w roku 1604 w Genui przez bł. Wiktoryę Fornari i Bernardina Zanoni SJ i zatwierdzone tegoż roku przez Klemensa VIII; siostry przyjęły regułę św. Augustyna, ściśle klauzurę, trudniły się wyrobem szat liturgicznych dla ubogich kościołów; dotąd czynne.

Antonianie – w III i IV wieku grupy *anachoretów*, prowadzące życie według wskazówek św. Antoniego Pustelnika; od średniowiecza katolickie zakony i zgromadzenia zakonne obrządków wschodnich i zachodnich, które przyjęły regułę przypisywaną św. Antoniemu Pustelnikowi [A. Szafranski, B. Wilk, EK I 667]. Wyróżnia się tu 7 grup, 5 wschodnich, tj. 1) **a. maronickich**, 2) **a. ormiańskich**, 3) **a. chaldejskich**, 4) **a. syryjskich**, 5) **a. etiopskich** i **koptyjskich**; 6) zgromadzenie braci laików, założone roku 1095 przez Gastona, rycerza franc. dla opieki nad epileptykami, zatwierdzone roku 1096 przez papieża Urbana II;

³ E. Breza, *Imiona od nazw atrybutów i święt Matki Bożej*, „Onomastica” LIV, 2010, s. 139–178.

w roku 1298 przekształcone na zakon kanoników regularnych z regułą św. Augustyna; zakonnicy rzymscy tego zgromadzenia mieli przywilej pielęgnowania chorego papieża; w roku 1777 połączeni z zakonem kawalerów maltańskich; mieli domy w Polsce: w Brzegu i we Fromborku; w roku 1803 rozwiązani; 7) Zakon rycerski św. Antoniego Pustelnika, założony w roku 1382 przez Alberta z Hennegau dla obrony krajów chrześcijańskich przed Turkami, dziś nieistniejący. Kowal [Kowal 27] podaje także **Antonianów**, tj. zakon ormiański, powstały w XVII wieku w Libanie oraz klasztor antoniański w Rzymie z roku 1753, potem przeniesiony do Konstantynopola. Ponieważ nie uznali dogmatu o nieomyślności papieża, ogłoszonego przez I Sobór watykański w roku 1870 (konstytucja *Pastor aeternus*), zostali rozwiązani.

Od mnichów *antonianów* odróżnić trzeba sektę *antonianów*, powstałą w Szwajcarii, której założycielem był na początku XIX wieku *Anton Unternährer*, domagający się m.in. wspólnoty dóbr i kobiet, odrzucający wszelkie prawa poza nakazem Bożym z Rdz 1,28: po hebr. *peru u rebu* ‘mnóżcie się i rozmnażajcie’ [B. Kumor, EK I; 668].

Istnieją także **Antonianki od Chrystusa Króla III Zakonu Regularnego św. Franciszka z Asyżu**, *Congregatio Sororum Antonianarum a Christo Rege III Ordinis S. Francisci Assisiensis*, OFMObs, założone w Łodzi w roku 1933 przez 4 nabożne panie, erygowane kanonicznie w roku 1959 przez biskupa M. Klepacza; zakonnice opiekują się samotnymi matkami i kobietami w podeszłym wieku, dziećmi matek pracujących oraz prowadzeniem gospodarstw w domach prywatnych i w instytucjach [J. Bar, EK I; 668]. Ich patronem i eponimem, tj. osobą, która dała nazwę, jest zapewne św. *Antoni* Padewski. Gdy chodzi o Chrystusa Króla jako opiekuna zgromadzeń zakonnych, to J. Duchniewski [EK III 331–332] wylicza aż 14 rodzin, zakładanych w II połowie XIX wieku i w wieku XX (bez omówionych tu *antonianek*), przy czym jest tu jeden instytut męski (poz. 12) *Misjonarzy Królewskości Pana Naszego Jezusa Chrystusa*, po włosku *Missionari della Regalità di Nostro Signor Gesù Cristo*; pozostałe to zgromadzenia i instytuty żeńskie, mające w tytule wyrazy *Córki Chrystusa Króla* (poz. 1), *Córki eucharystyczne* (poz. 8), *Służebnice Chrystusa Króla* (poz. 2), zdrobniale *Służebniczki* (poz. 4, poz. 14), *Służki*, po łacinie *Ancillae Christi Regis* (poz. 331), *Siostry Franciszkanki Chrystusa Króla* (poz. 3), imienne określenia typu *Augustianki Katechistki Chrystusa Króla*, po łacinie *Catechistae Augustinianenses a Christo Rege* w Chinach środkowych (poz. 6), *Misjonarki Królewskie Pana Naszego Jezusa Chrystusa* (poz. 10), instytucjonalne określenia typu *Stowarzyszenia Chrystusa Króla*, *Societas Christi Regis* (poz. 9 i poz. 13).

Asumpcjoniści – (*Congregatio a Assumptione BMV*) zwani inaczej **Augustianie od Wniebowzięcia Matki Bożej**, *Augustiani ab Assumptione* (AA) /*Pia Societas Presbyterorum ab Assumptione*, założeni przez ks. J. d’Alzon w roku 1840 we francuskiej diecezji Nîmes dla odrodzenia szkolnictwa wyższego zgodnie zasadami św. Augustyna i św. Tomasa z Akwinu, zjednoczenia Kościołów wschodnich z Kościołem katolickim, apostołstwa prasy (dzieło tzw. „Dobrej Prasy”, gazeta „La Croix” ‘Krzyż’), kształcenia chłopców i duszpasterstwa marynarzy; dekret pochwalny (*decretum laudis*) otrzymali w roku 1857, zatwierdzenie 7 lat później; istnieje także gałąź żeńska **asumpcjonistek** [Kowal 38–39; J. Ogłoska, EK I 1015]. Nazwa od przywileju **wniebowzięcia**, po łacinie *Assumptio Beatae Mariae Virginis*, obchodzonego 15 sierpnia w dawnym Kościele jako **zaśnięcie**, po grecku *koimēsis* od *koimáō* ‘położyć do snu’, ‘zasnąć’, z tego żargonowe *kimać* i *kimka* ‘noc’, a więc ‘czas, w którym się *kima*’, przełożone na łac. *Dormitio Beatae Mariae Virginis*

‘Zaśnięcie Najświętszej Maryi Panny’ od *dormio*, *-ire*, *-ivi*, *-itum*; święto obchodzone 15 sierpnia, w ludowej tradycji nazywane *Matki Boskiej Zielnej*, w prawosławiu nadal Zaśnięcie (*Uspienije Prieswiatoj Bogarod'icy*), w katolicyzmie od 1 września 1950 roku, tj. bulli *Munificentissimus Deus* papieża Piusa XII dogmat [EB 141–142]. Por. imię żeńskie *Asumpta* od tego przywileju i święta oraz nazwisko *Uspieński* i jego warianty [Kowal 38–39; Um 498].

Augustianie – zakony męskie oparte na regule św. Augustyna; należą do nich: 1. Augustianie-eremicy; 2. Kanonicy regularni św. Augustyna; 3. Asumpcjoniści [zob.]; 4. serwici [zob.]; 5. bonifratrzy [zob.]; 6. templariusze [zob.] i inni [H. Wojtyśka, EK I 1073]. Jest to zakon oparty na regule św. Augustyna, ułożonej w XII wieku na podstawie jego prac. Powstali w roku 1244 przez połączenie w jedną całość różnych odłamów pustelników żyjących według tej reguły. Do Polski przybyli w XIII wieku, do Chojnic w roku 1365. Ostatni klasztor w Krakowie przy kościele św. Katarzyny zniesiony został przez władzę kościelną po ostatniej wojnie [Kowal 40–41]. Nazwa od imienia św. Augustyna z suf. *-ianus*, wskazującym na wyzwolonych i adoptowanych, zatem *augustianin* to ‘syn (duchowy) św. Augustyna’; w powołaniu nazwy stwierdzamy tzw. derywację dezintegracyjną: odrzucenie przyrostka *-in(us)* w imieniu *Augustyn* i utworzenie nazwy od podstawy *August-*. Z zakonu tego wyszedł Marcin Luter, ożenił się też z zakonnicą augustianką Józefiną. Wnet powstała także rodzina żeńska, tj. **augustianki**.

Barnabici – nazywani też **paulinami** lub **paulianami**, po łacinie *Congregatio Clericorum Regularium Sancti Pauli Decollati*, nazwa nadana przez papieża Pawła III; założeni w Mediolanie w roku 1530 przez św. Antoniego Marię Zaccarię, szlachcica z Cremony, Bartłomieja Ferrariego i Jakuba Morigię (Morigia) dla głoszenia kazań i udzielania sakramentów św.; św. Zaccaria stworzył także w tymże roku 1530 przy pomocy hrabiny Gustalla (zm. w roku 1559) zgromadzenie **panien anielskich** (*Sorores angelicae*, czyli **barnabitki**) [Kowal 45–46; Um II 122; Z. Pięta, EK II 38–39]. Nazwa *barnabita* nawiązuje do wezwania kościoła św. *Barnaby* w Mediolanie, przy którym się gromadzili, a więc pochodzi od imienia *Barnaba* za pomocą przyrostka *-ita*, por. *jezuity*, *joannita*, *karmelita*, *michaelita*; nazwa *paulini* lub *paulianie* pochodzi od imienia św. *Pawła* apostoła, po łacinie *Paulus* z patronimicznym suf. *-inus*, *paulin* to zatem ‘syn (duchowy) św. Pawła’ lub *paulianus* z suf. *-ianus*, wskazującym na wyzwolenca lub adoptowanego; jak tradycja podaje, świętego, po łacinie *Pauli Decollati* od *decollatus*, *-i* ‘święty’ od *decollo*, *-are*, *-avi*, *-atum* ‘ścinam’ od łac. *collum*, *-i* ‘szyja, kark’.

Bartoszki albo **Komuniści**, albo **Bartolomici** – *Institutum Clericorum Saecularium in Commune Viventium*, założeni przez kanonika bawarskiego, Bartłomieja Holzhausera, zatwierdzeni w roku 1632 przez Urbana VIII. Zajmowali się kształceniem kleru parafialnego. Mieszkali wspólnie i dzielili się dochodami kościelnymi, stąd nazwani *komunistami* od łac. przymiotnika *communis* ‘wspólny’, nazwa *Bartoszki* od imienia *Bartoszek*, zdrobnienia pełnego imienia *Bartłomiej*, podobnie *Bartolomici* od gr. *Bartholomaios* > łac. *Bartholomaeus* > pol. *Bartłomiej*, od tego utworzono określenie ‘członka, ‘syna (duchowego) *Bartłomieja Holzhausera*’ w formie gr. *Bartholomitēs* > łac. *bartholomita* > pol. *bartolomita* w l. poj., *bartolomici* w l. mn., określenie *lazar(z)yci* pochodzi od domu i szpitala dla trędowatych św. *Lazarza* (*Congregatio Missionis CM*) [zob. Jougan poz. 8], w którym razem mieszkali ze św. *Wincentym*. Rozpowszechnili się w różnych krajach Europy, a w Polsce byli w Warszawie, Kielcach, Janowie Podlaskim i Węgrowie. W czasach napoleońskich prawie że ulegli rozproszeniu [Um II 158, 235–236, 326; Kowal 46].

Bazylianie – po łacinie *Ordo Sancti Basilii Magni*, OSBM, zawdzięczają swoje powstanie św. Bazylemu Wielkiemu, w Cerkwi *Wasilij Wielikij*, urodzonemu i zmarłemu (329–1 I 379) w Cezarei Kapadockiej, ojcu i doktorowi Kościoła, twórcy życia monastycznego w Kościele Wschodnim, który w swojej regule umiał pogodzić pracę fizyczną z pracą umysłową i modlitwą wspólnot mnisich [*koinobíion*, por. *cenobici*; szerzej zob. M. Szegda, EK II 138–144; Um I; 150; LZ 36–37]. Twórca dał też nazwę liczny zakonom prawosławnym, grecko-katolickim i katolickim, a więc od *Bazyli* z suf. *-janin*, w l. mn. *-janie*. Rodzina żeńska to *bazylianki*.

Benedyktyni – po łacinie *Ordo Sancti Benedicti*, OSB, założeni przez św. Benedykta (480–547) z Nursji, w Umbrii, twórcy reguły zakonnej w Kościele Zachodnim, budowniczego I opactwa (klasztoru) na Monte Cassino we Włoszech. Reguła św. Benedykta kładła nacisk na pokorę, posłuszeństwo, miłość i ufność w Opatrzność Bożą. Zakonnicy uczyli uprawy roli, ogrodnictwa, nosili i noszą czarne habity (*monachi nigri* ‘czarni zakonnicy’). Zajmują się liturgią (opactwo St. André de Bruges w Belgii), sztuką (opactwo w Beuronie), muzyką kościelną (opactwo francuskie w Solesmes). Najstarszemu klasztorowi w Tyńcu pod Krakowem zawdzięczamy przekład Pisma św. Starego i Nowego Testamentu z języków oryginalnych (redaktorem naczelnym całości jest o. Augustyn Jankowski), przekład nazwany (katolicką) Biblią Tysiąclecia (I wyd. z roku 1966 wyszło na *Sacrum Poloniae Millennium*) albo Biblią Tyniecką. Benedyktyni głosili hasło: *Ora et labora* ‘Módl się i pracuj’, jako że praca, wspólna modlitwa i kontemplacja stanowiły centrum życia zakonników. Następnym hasłem było *Ordo et pax* ‘Ład i pokój’. Klasztory zorganizowane zostały na wzór rodziny, zakonnicy składali specjalne przyrzeczenie, że będą na zawsze przebywać w tym samym klasztorze, zapobiegając w ten sposób nagminnemu włóczęgostwu. Członkiem benedyktynów był papież św. Grzegorz Wielki (590–604). W pobliżu klasztoru męskiego na Monte Cassino siostra św. Benedykta, św. Scholastyka założyła klasztor żeński, który dał początek **benedyktynkom** z Chełmna [Kowal 48; Um I 168–169; KIS I 394–397; LZ 38–39], obecnym także od XVI wieku (po cysterkach, modlących się tu i pracujących od XIII wieku po rok 1589 [Pelp 526]) na Kaszubach w Żarnowcu. [Por. także *benedyktynki* w EK XIV 622, poz. 1].

Nazwa pochodzi, jak każdy spostrzeża, od imienia *Benedictus* i utworzona została za pomocą łac. przyrostka patronimicznego *-inus*: *benedictinus* zatem to ‘syn (duchowy) Benedykta’, por. *bernardyni* czy *Fontinus* od *Fons* : *fons*, *-tis* ‘źródło’ na tego, co w pobliżu źródła (po łacinie *fons*, *-tis*) mieszkał.

Benonici zob. *redemptoryści*

Bernardyni – (po łacinie *Ordo Fratrum Minorum de Observantia*, O. F. M.), nazywani w Polsce tzw. *brązowi franciszkanie* (w odróżnieniu od *franciszkanów czarnych*, czyli *konwentalnych*), poza tym zwani Zakonem Braci Mniejszych (*Ordo Fratrum Minorum de Observantia*); ten dodatek *de Observantia*, oddawany po polsku *obserwanci* wskazuje na to, że zachowują pierwotną regułę św. Franciszka. Pierwszych obserwantów przysłał do Polski św. Jan Kapistran (1386–1456), który na zaproszenie króla Kazimierza Jagiellończyka przebywał w Polsce cały rok, zbudowano dla nich kościół za staraniem kardynała Z. Oleśnickiego na Stradomiu w Krakowie pod wezwaniem św. Bernarda ze Sieny (1380–1444) i od imienia tego świętego za pomocą przyrostka *-inus* utworzono nazwę zakonnika *bernardinus*, w polszczyźnie – po zaniku łacińskiej końcówki *-us* – *bernardyn*, por. *benedyktyn*, *paulin*, imię *Rufin* od *Rufus* : *rufus*, *-i* ‘rudy’. We Francji *bernardynami*

nazywa się cystersów na cześć św. Bernarda z Clairvaux. Spośród bernardynów wyrosli bł. Szymon z Lipnicy, zmarły w Krakowie w roku 1482, bł. Jan z Dukli, zm. we Lwowie w roku 1484, kanonizowany przez Jana Pawła II, bł. (W)ładysław z Gielniowa, zm. w Warszawie w roku 1505 r. i apostoł tego miasta [Um I 601]. W Warszawie powstał w roku 1514 z III Zakonu św. Franciszka zakon żeński **bernardynek**, tzw. *tercjarki* (z łac. *ordo tertius*, por. kan 303); pierwszy jednak klasztor żeński *bernardynek* z kościołem św. Agnieszki powstał w Krakowie w roku 1459; dziś domy bernardyńskie w Polsce tworzą federacje [Kowal 49; Um I 601; B. Migdał, EK II 315; nie odnotował LZ].

Por. *franciszkanie i reformaci*.

Betlejemici – dawne zakony rycersko-szpitalne, oparte na regule św. Augustyna [J. Kowalczyk, EK II 340; Kowal 50]. Zakon Matki Boskiej z Betlejem w XIII wieku działał w Anglii: w Cambridge, Londynie; następny Zakon NMP Betlejemskiej, po łacinie *Religio Militaris ac Hospitalis Beatae Mariae Bethleemitanae* założony został w roku 1459 na wyspie Lemnos (na Morzu Egejskim) przez papieża Piusa II w celu obrony chrześcijan przed Turkami, skończył działalność w roku 1476, gdy Turcy zajęli Lemnos. Trzeci to Zakon Szpitalny Braci Betlejemitów, *Ordo Hospitalis Fratrum Bethleemitarum*, utworzony z bractwa szpitalnego tercjarzy franciszkańskich, założony został w roku 1655 w Antigua (Stara Gwatemala), skasowani zostali przez hiszpańskich kortezów. W roku 1668 założone zostały przez betlejemitę Antonia de la Cruz i tercjarkę franciszkańską Annę Marię Delqualdo w Antigua w celu pielęgnacji chorych kobiet. Miały także domy w Meksyku, Peru i na Kubie [J. Kowalczyk, EK II 340]. Od nazwy miasteczka *Betlejem (Matka Boska z Betlejem)* z suf. *-ita*.

Biali Ojcowie – misjonarze Afryki, zgromadzenie misyjne założone w roku 1868 przez kardynała K. Lavigieriego (zm. w roku 1892), prof. historii na Sorbonie, abiskupa Algieru, Kartaginy i prymasa Afryki do walki z handlem Murzynami, głodem i chrystianizacji. Tenże kardynał założył również **Białe Siostry** [Um II 499; E. Jabłońska-Deptuła, EK II 358].

Bonifratrzy – po łacinie *Boni fratres* ‘dobrzy bracia’, przykład morfologiczno-fonetycznej adaptacji do polszczyzny złożonego wyrazu obcego, jak np. – co do odmiany – *liderzy / leaderzy, kaskaderzy, zecerzy*, ale *oficerowie*, w dawnej polszczyźnie byli jednak także *bonifratrowie* (jak *oficerowie*), jak podaje jeszcze SJP [I 611], inaczej **bracia miłośnierni**, niem. *barmherzige Brüder*, po łacinie *Fratres Misericordiae Beati Joannis de Deo* lub też *Ordo Hospitalarius Sancti Joannis de Deo* ‘Zakon szpitalny św. Jana Bożego’. Założeni zostali w Grenadzie w roku 1540 przez Portugalczyka św. Jana Bożego (rodowe nazwisko Ciudad [EK VII 763], potem Hiszpana, właściciela owczarni nazwany *a Deo* ‘od Boga’, czyli ‘Boży’ [KIS III 242] 1495–1550) dla pielęgnowania chorych i obłąkanych, prowadzenia szpitali. Początkowo byli stowarzyszeniem ludzi świeckich, św. Pius V dał im regułę św. Augustyna, w roku 1611 przekształcili się w zakon laicki (mają jednak zawsze brata kapłana dla zaspokojenia potrzeb duchowych), którego członkowie składają 4. ślub pielęgnowania chorych do końca swego życia, w Polsce (w Krakowie) od roku 1609; w roku 1646 także w Gdańsku; ich hasłem: *Fratres, facite bonum* ‘Bracia, czyńcie dobro’ [Um II 124; J. Duchniewski, EK II 799–801; Kowal 58; LZ 40–41]; w Krakowie do dziś dnia mają swój szpital, tam także ul. *Bonifraterska*, dokumentująca odpowiedni podstawowy przymiotnik *bonifraterski*, notowany przez Słownik Lindego. Dodać można, że na zakonników często mawiano *boni homines* ‘dobrzy ludzie’[por. Kowal 58].

Bożogrobcy – oficjalna nazwa łacińska *Fratres Cruciferi Dominici Sepulchri Hierosolymitani* ‘Bracia Krzyżowcy Jerozolimscy Grobu Pańskiego’ lub też *Canonici Regulares Custodes Sanctissimi Sepulchri Hierosolymitani* ‘Kanonicy Regularni Jerozolimscy, Stróżowie Najświętszego Grobu’) – to kanonicy regularni reguły św. Augustyna, powstali w roku 1122 z dawnego, z IX wieku pochodzącego bractwa ludzi świeckich, którzy zrzekli się dla pilnowania, obrony i ozdoby Grobu Chrystusa Pana [Kowal 59, Um I 400, 456; H. Piwoński, EK II 877–882]. Do Polski przybyli w roku 1162 i osiedli w Miechowie pod Kielcami, zwani także *Kawalerami* [EK VIII 1248; szerzej zob. R. Skrzyniarz, EK XII 872–873], dlatego nazywani **miechowitami**. Nazwa *bożogrobiec* powstała od podstawy *Boży* (= *Chystusowy*) *Grób* lub lepiej: (obrońca) *Bożego Grobu* przy użyciu formantu środkowego *-o-* i uniwersalizującego, tj. przekształcającego strukturę dwuwyrazową w jednowyrazową, przyrostka *-ec*; *miechowita* natomiast pochodzi od nazwy miasta *Miechów* z formantem zapożyczonym *-ita* lub *-ites* < gr. *-itēs/-itis* [ChDE 547], pełniącego m.in. funkcję nazwy mieszkańca miejscowości, jak *abderyta* ‘mieszkaniec Abdery w Tracji’, uchodzący w opinii Greków za uosobienie głupoty, stąd współczesne ‘głupiec, prostak, nieuk’, *sybaryta* ‘mieszkaniec miasta *Sybaris* w południowej Italii, w pobliżu Tarentu, dziś człowiek rozmiłowany w zbytku, wygodach i przyjemnościach’, też o funkcji patronimicznej, jak *Izraelita* ‘syn Izraela ‘Walczący z Bogiem’ (Rdz 32, 29), przydomek Jakuba’, *Lewita* ‘syn Lewiego’ i inne.

Bracia Dobrzyńscy – dobrzyńscy, pruscy rycerze Chrystusowi, łac. *Fratres Milites Christi de Dobrin* – zakon rycerski w Polsce 1228–1235, założony w celu obrony ziemi dobrzyńskiej przed pogańskimi ‘niechrześcijańskimi’ Prusami [J. Duchniewski, EK II 995; nie odnotował LZ).

Bracia Krzyża Chrystusowego – *Ordo Sanctae Crucis (Cruciferi)* – zakon kanoników regularnych, założony w Leodium na początku XIII wieku, szerzący kult męki i krzyża Chrystusowego [szerzej zob. J. Duchniewski, EK II 998].

Bracia Miłości Chrześcijańskiej od św. Hipolita – *Congregatio Fratrum Sancti Hippolyti* – zgromadzenie założone w Meksyku w II połowie XVI wieku dla pielęgnowania chorych; w roku 1700 zobowiązali się specjalnym ślubem do opieki nad chorymi; w I połowie XVIII wieku przyłączyli się do bonifratrów [szerzej J. Duchniewski, EK II 998].

Bracia Misjonarze Kresowi III Zakonu św. Franciszka – inaczej **Bracia Ubodzy od Dzieciątka Jezus** – założeni zostali w roku 1923 przez biskupa lubelskiego, zniesieni 25 X 1938. Prowadzili zakłady dobroczynne i wychowawcze oraz kolportowali prasę katolicką [szerzej zob. J. Bar, EK II 999].

Bracia Mostowi – fr. *frères pontifices* – bractwo założone w średniowieczu dla budowy i reparacji mostów, budowy dróg, schronisk dla podróżnych, opieki nad pielgrzymami i podróżnymi [zob. szerzej J. Duchniewski, EK II 999, Um I 457–458].

Bracia Najświętszego Sakramentu / Zakon Ciała Jezusa Chrystusa, biali mnisi (od koloru habitu) – zakon powstał w XIV wieku dla szerzenia kultu Najświętszego Sakramentu [szerzej zob. M. Daniluk, EK II 1000].

Bracia Pokutnicy Chrystusowi, inaczej zwani **Bracia workowi** – *fratres saccati* lub *saccophori* ‘noszący worki’ bądź *Fratres de Poenitentia Iesu Christi* ‘Bracia pokutni’ lub ‘pokutnicy’ – niektórzy opierali się na regule augustiańskiej, inni na franciszkańskiej [szerzej zob. J. Duchniewski, EK II 1011].

Bracia Sahary – zakon rycerski, założony przez kardynała Lavigierego (zob. *Biali Ojcowie*) dla zbrojnej opieki misji afrykańskich, odbijania z rąk handlarzy przeznaczonych na sprzedaż Murzynów, ochrony zbiegłych niewolników [Um II 499].

Bracia samarytanie św. Franciszka z Asyżu – zgromadzenie laickie założone w roku 1934 przez B. Gaworeckiego dla prowadzenia szpitali, zwłaszcza zakaźnych, zakładów dla umysłowo chorych, przytułków dla starców, inwalidów itp. oraz niesienia pomocy ubogim i opuszczonym; nie mieli kanonicznego zatwierdzenia, przestali istnieć w czasie II wojny światowej [J. Bar, EK II; 1005].

Bracia Serca Jezusowego – laickie zgromadzenie na prawie diecezjalnym, założone w Poznaniu przez ks. Kazimierza Malińskiego, zatwierdzone w roku 1931 przez kardynała A. Hlonda, za cel wzięło sobie pracę w parafiach w charakterze organistów i kościelnych, pomoc w kancelariach parafialnych, według LZ [LZ 42] założycielem miał być br. Stanisław Andrzej Kubiak, a zatwierdzić miał kardynał E. Dalbor w roku 1923 [J. Bar, EK II; 1006].

Bracia Szkół Chrześcijańskich – *Institutum Fratrum Scholarum Christianorum*, FSC [EK, Wykaz skrótów; 8, LZ 44], zob. **lasalanie**, założeni zostali w roku 1681 przez kanonika reymskiego, św. Jana de la Salle (zm. 1719); gromadzą członków niekapłanów i zajmują się religijnym wychowaniem i kształceniem młodzieży, głównie ubogiej [UM II 329; R. Rybicki, EK II 1007–1009].

Bracia Słudzy Maryi Niepokalanej – laickie zgrupowanie bezhabitowe, założone w roku 1883 w Zakroczymiu, na Mazowszu, w celu opieki i kształcenia młodzieży męskiej, założył je H. Koźmiński [J. Duchniewski, EK II 1006].

Bracia Szewcy i Bracia Krawcy – *frères cordoniers-frères tailleurs, Société des Frères Crépin et St. Crépinien* – wspólnoty szewców i krawców praktykujących ideały ewangeliczne w stanie świeckim, zakładane we Francji w XVII wieku [J. Duchniewski, EK II 1007].

Bracia Szpitalni Najświętszej Panny – *Canonici Regulares Sanctissimae Crucis a Stella Rubra, kawalerzy gwiazdowi* [EK VIII; 1248], *krzyżowcy gwiazdziści, krzyżowcy z czerwoną gwiazdą* – wspólnoty kanoników regularnych, zachowujące reguły św. Augustyna, zakładane w XIII wieku przy szpitalach w Czechach, na Śląsku i na Kujawach w celu pielęgnowania chorych [szerzej zob. J. Duchniewski, EK II; 1009].

Bracia św. Gabriela – fr. *Frères de l'Instruction Chrétienne de saint Gabriel* – laickie zgromadzenie francuskie, którego celem jest wychowanie w duchu chrześcijańskim i nauczanie dzieci, zwłaszcza niewidomych i głuchoniemych, założone w roku 1816 przez ks. Gabriela Deshayesa (1767–1842) [J. Duchniewski, EK II 995–996]. LZ [LZ 62–63] notuje **gabrielistów**, czyli *Congrégation des Frères Montfortains de saint-Gabriel*, po łacinie *Fratres Instructionis Christianae a Sancto Gabriele*, założone przez św. Ludwika Marię Grignonona de Montfort w roku 1715 we Francji.

Bracia św. Józefa III Zakonu Regularnego św. Ojca Franciszka – *Congregatio Fratrum Patrocinii S. Joseph Ordinis Regularis Sancti Patris Francisci* – zgromadzenie franciszkańskie, oparte na III regule św. Franciszka z Asyżu, założone w Kobryniu (na Polesiu) w roku 1928 w celach charytatywnych, zwłaszcza w celu wychowania i kształcenia osieroconych chłopców. Zakład zorganizował franciszkański tercjarz Antoni Boniakowski (1897–1945) [szerzej zob. J. Duchniewski, EK II 997–998].

Bracia Ubodzy św. Franciszka – *Arme Brüder vom Heiligen Frnziskus Seraphicus, Congregatio Fratrum Pauperum Sancti Francisci Seraphici* – laickie zgromadzenie

III Zakonu św. Franciszka z Asyżu; założeni w roku 1861 w Akwizgranie przez ks. Johanesa Hövera (1816–64) dla wychowania osieroconej i zaniedbanej młodzieży męskiej [J. Duchniewski, EK II 1010].

Bracia Wspólnego Życia – zwani również *fratres devoti* ‘bracia pobożni’, *Fraterherren* ‘Panowie – bracia’, *fratres Herosonymitani* ‘bracia Hieronimowi’ oraz od nakrycia głowy *fratres cucullati* ‘bracia kapturowi’, *Kugelherren* ‘Panowie’ – małe niezależne od siebie wspólnoty mężczyzn różnych stanów i zawodów, żyjących w dobrowolnym ubóstwie bez ślubów zakonnych; powstałi w roku 1381 [M. Daniluk, EK II 1011].

Bracia Zjednoczeni – stowarzyszenie religijno-patriotyczne o charakterze bractwa, założone 19 XII 1834 roku w Paryżu z inicjatywy A. Mickiewicza, wspólnie z A. Goreckim, S. Witwickim, C. Platerem, B. i J. B. Zaleskimi, do których dołączył I. Domeyko i B. Jański. Z grona tego wyłonili się Zmartwychwstańcy [szerzej zob. K. Bartoszewski, EK II 1012–1013].

Wyraz *bracia* użyty został w cytowanym materiale i opuszczonym w kilku znaczeniach: 1) ‘zakonników konwersów (‘bez święceń kapłańskich’); 2) ‘członków laickich wspólnot zakonnych’; 3) ‘braci odłączonych’, *fratres seiuncti/ fratres a nobis seiuncti*.

(Księża) **Chrystusowcy** – oficjalnie **Towarzystwo Chrystusowe (TChr) dla Wychoźców Polskich**, po łacinie *Societas Christi pro Emigrantibus Polonis* (SChr) – zgromadzenie założone w roku 1932 przez kardynała A. Hlonda przy współudziale ks. Ignacego Posadzego w Potulicach; nazwani *Kongregacja Grobu Świętego, Religiosi Sancti Sepulcri* z nawiązaniem do polskich **bożogrobców** (zob.), nazwę zmieniono na obecną po interwencji I. Paderewskiego. Zgromadzenie ma domy w Gnieźnie, Poznaniu, Puszczykowie, Dolsku, Władysławowie [szerzej zob. Z. Kaczmarek, EK III 337]. Hasłem chrystusowców są słowa, nawiązujące do św. Pawła: *Dummodo Christus annuntietur* ‘Oby tylko Chrystus był głoszony’ (Flp 1,18) [por. LZ 46]. Nazwa powstała wskutek tzw. *uniwerbizacji* od podstawy *Towarzystwo Chrystusowe* > *chrystusowiec* za pomocą przyrostka *-ec*, jak np. członek *Armii Krajowej* > *akowiec*, członek *PiS-u* > *pisowiec*, *pracownik stoczni* > *stoczniovec*, też *bożogrobiec* z suf. *-ec* i tyle innych.

Cenobici, Cenobitki – to chrześcijanie lub chrześcijanki, którzy realizują ideały ewangeliczne (zwłaszcza rady ewangeliczne: ubóstwa, posłuszeństwa i czystości) we wspólnocie życia pod przewodnictwem przełożonego (-nej) według określonej reguły [M. Daniluk, EK II; 1419]. Zaczątki tej formy życia zakonnego dostrzegamy w anachoretyzmie, gdzie pustelnicy schodzili się (najczęściej raz w tygodniu) na wspólną modlitwę. Św. Antoni Pustelnik po 20 latach samotności otoczył się grupą uczniów, tworząc rodzaj wspólnoty. Właściwym twórcą cenobityzmu był św. Pachomiusz (ok. 292–346), przyjmując jako podstawę organizacji życia wspólnego podział pracy, i św. Bazyli Wielki, kładąc nacisk na wspólną modlitwę, pracę, posiłki i wypoczynek, jego regułę przyjął Kościół Wschodni, na Zachodzie zaś formy cenobickie wprowadzał św. Marcin z Tours i Honorat; na górze Atos cenobityzm szerzył Atanazy Atonita. Prawdziwym twórcą cenobityzmu okazał się św. Benedykt z Nursji, który skodyfikował 200 lat praktyki życia wspólnego; obowiązek przebywania w tym samym klasztorze (*stabilitas loci*) wprowadził Cezary z Arles, zmodyfikowali życie cenobickie w XI wieku kartuzi [M. Daniluk, EK II 1419]. Nazwa pochodzi z gr. przymiotnika *koinós*, *-ē*, *-ón* ‘wspólny’ i rzeczownika *bíos* ‘życie’, z czego powstał wyraz złożony *koinóbios* ‘żyjący wspólnie z innymi’ [Abram II 683], z tego łac.

coenobium, *-ii* ‘klasztor’ i łaciński odpowiednik semantyczny *vita communis* ‘życie wspólne’ i jako zjawisko pojęcie abstrakcyjne *cenobityzm*.

Cystersi – Zakon Cystersów, po łacinie *Sacer Ordo Cisterciensis*, SOCist – założeni w roku 1098 przez św. Roberta z Molesme, zakon nawiązujący do reguły św. Benedykta i ideału życia eremickiego ‘pustelniczego’. Ponieważ św. Bernard z Clairvaux (1090–1153) < łac. *Clara Vallis* ‘Jasna Dolina’ był wybitną osobowością, nazywani byli *bernardynami*. Powstali w miejscowości *Cistercium*, dziś to miejscowość *Citoux* pod Dijon, dlatego od tej miejscowości otrzymali polską nazwę *cysters* w l. poj. i *cystersi* w l.mn. Do Polski sprowadzeni ok. roku 1140 do Brzeźnicy, zwanej dziś Jędrzejowem; obecnie istnieją dwa domy cysterskie w Polsce: w Mogile pod Krakowem i w Szczyrzycu, w Tarnowskim, siedziba opata; dawniej mieli domy w Łeknie, Łądzie, Lubiążu, Sulejowie, Oliwie pod Gdańskiem, Pelplinie (wcześniej w Pogódkach pod Skarszewami), Wąchocku i Koprzywnicy. Cystersem był bł. Wincenty Kadłubek (ok. 1150–1223). Istnieje gałąź żeńska Zakonu – **cysterki**, **Zakon Cysterek** po łacinie *Sacer Ordo Cisterciensis*; powstałe we Francji w XII wieku, do Polski przybyły w roku 1208, sprowadzone przez św. Jadwigę Śląską, żonę Henryka Brodatego do Trzebnicy pod Wrocławiem. Były także na Kaszubach w Żarnowcu, gdzie dziś benedyktynki. Cystersi uczyli rolnictwa, hodowli owiec, uprawy winorośli, ogrodnictwa, sadownictwa, młynarstwa, kopalnictwa ołowiu i soli [M. Daniluk i inni, EK III 717–764, LZ 48–49].

Charyzmatycy – zwolennicy spontanicznego ruchu odnowy, występujący przeciw skostniałym strukturom religijnym lub teologicznym w celu odrodzenia pierwotnej gorliwości religijnej [L. Balter, EK III 98–99, s.v. *charyzmatyczny ruch*, por. także program TV *Religia* z dnia 23 XI 2010, godz. 8). Nazwa pochodzi wprost od łac. przymiotnika *charismaticus* ‘obdarzony darem łaski’ [Jougan 103] < gr. *charismatikós* ‘ts.’ od rzeczownika *chárisma*, *-atos* ‘łaska, dobrodziejstwo, szczególnie dar łaski Bożej, charyzmat’ [Abram IV 600] po odrzuceniu łac. końcówki *-us*. Dziś w polszczyźnie mówi się częściej o *charyzmie* niż *charyzmacie* (SJP w ogóle nie notuje żadnego z wariantów).

Dendryci – wczesnochrześcijańscy asceci wschodni, szukający schronienia na drzewach (w pniu lub w koronie). J. Duchniewski [EK III 1168] pokazuje przykłady: 3-letnie przebywanie mnicha Dawida z Tesaloniki na drzewie migdałowym oraz mnicha Adolasa w wydrążonym pniu kasztanowca, Pawła z Obnory (zm. 1429) w pniu lipy na puszczy w Komelu i innych; niektórzy mieli wznosić domki na konarach drzew na poboczeństwo słupników. Nazwa pochodzi od gr. rzeczownika *dendritēs* ‘drzewny’ [Abram I 506], tu ‘zamieszkujący drzewo’ od *déndron* ‘drzewo’, por. *dendrologia* ‘nauka o drzewach’ i inne terminy z I członem *dendro-*, z tego regularnie (możliwe łac. *dendrita*) [Jougan nie notuje] i polskie *dendryta*, jak gr. *poiētēs* > łac. *poeta*, *-ae* > polskie *poeta*. Por. *anachoreta*, *cenobita*, *eremita*, *stylita*.

Doloryści – zwani inaczej **Synowie Matki Boskiej Bolesnej** –laickie zgromadzenie bezhabitowe, wyłonione w roku 1893 z Braci Sług Maryi Niepokalanej z generalnym przełożonym Izydorem Kajetanem Wysłouchem, składają przyrzeczenie lub śluby proste, zatwierdzeni roku 1934 [J. Duchniewski, EK IV 46]. Hasłem ich: *Omnia pro Christo, omnia per Mariam* ‘Wszystko dla Chrystusa, wszystko przez Maryję’ [LZ 50]. Jako wędrowni rzemieślnicy nauczali katechizmowych prawd wiary w okolicach religijnie zaniedbanych [BHKK 3* 369]. Nazwa od łac. wyrazu *dolor*, *-oris* ‘ból’, por. *Stabat Mater Dolorosa* ‘Stała Matka boleściwa’ – hymn o Matce Boskiej Bolesnej.

Dominikanie – po łacinie *Ordo Praedicatorum*, OP, z czego polskie określenie Zakon kaznodziejski; założeni w roku 1215 przez Kastylijczyka, kanonika św. Dominika (Domingo) Guzmana, który oparł się na regule augustiańskiej, uzyskał jej zatwierdzenie w roku 1217 u papieża Honoriusza III, na kapitule w roku 1220 przybrał charakter żebraczy (*mendicantes*), jak *franciszkanie* i późniejsi *karmelici*. W Polsce pierwszy klasztor założył biskup krakowski Iwo Odrowąż, a pierwszymi dominikanami zostali rodzeni bracia św. Jacek i bł. Czesław Odrowążowie. W Gdańsku, przy Kościele św. Mikołaja związani są z Jarmarkiem Dominikańskim. Zakonodawca zmarł w Bolonii w roku 1221, mając zaledwie 51 lat, kanonizowany w roku 1234 przez Grzegorza IX. Nazwę zawdzięcza założycielowi św. Dominikowi, po łac. *Dominicus* od *Dominus* ‘Pan = Chrystus’ z formantem *-anus*, wskazującym w łacinie na wyzwolenca lub adoptowanego, czyli etymologicznie *dominikanie* to ‘przybrani synowie św. Dominika’. Etymologia ludowa, bardzo rozpowszechniona, nawiązując do żarliwości duszpasterskiej zakonników (por. *Zelus domus tuae devorat me* ‘Gorliwość o dom Twój pożera mnie’ (ps. 69, 10) wywodzi ich od wyrażenia *Domini canes* ‘psy Pańskie’. Etymologia ta udokumentowana na tabernakulum kościoła św. Mikołaja (dominikanów) w Gdańsku. Zakon powołany został głównie dla zwalczania herezji katarów ‘czystych’, czyli albigensów. Niebawem powstały też córki św. Dominika, czyli tzw. *drugi zakon*, tj. *dominikanki* i *tercjarze* w ciągu XIII wieku jako osoby świeckie wspomagające klasztory klauzurowe. Hasłem dominikanów: *Contemplare et contemplata aliis tradere* ‘Kontemplować i przekazywać innym owoce kontemplacji’. Do rozrostu dominikanów w Polsce przyczyniła się ich rzeź, dokonana przez Tatarów w roku 1260 w klasztorze sandomierskim, nadto postawa propolska. Kolumba Białecka założyła w roku 1861 w Wielowsi pod Tarnobrzegiem **dominikanki**, tj. zgromadzenie sióstr św. Dominika III zakonu do podnoszenia oświaty wśród ludu [BHKT 3* 371]. Por. nazwy *franciszkanie*, *augustianie*, *salezianie* [Um I 463–465; Kowal 100, J. Kłoczowski, EK IV 69–72; LZ 52–53].

Duchacze – czyli **Zakonnicy Szpitalni Ducha Świętego / Zakon Braci Szpitalnych Ducha Św.** – założeni zostali w Montpellier (we Francji) w roku 1532, potem, w roku 1574, papież Innocenty III przeniósł ich do szpitala S. Spirito in Sassia w Rzymie; w roku 1700 przemianowani na **Kanonicy Regularni od Ducha Św.** Do Polski sprowadził ich ok. roku 1224 biskup Iwo Odrowąż i osadził w Prądniku, skąd przeszli do Krakowa, popolicie nazywani **duchaczami** lub **duchakami** [Um 456]. Obecność ich dokumentuje podkrakowska wieś *Wola Duchacka* z kościołem pw. Zmartwychwstania Pańskiego i domem klasztornym tego zgromadzenia (blisko stacji Kraków-Płaszów). Nazwa pochodzi od *Duch* (Święty) z suf. *-acz* czy *-ak*. Znanie także **Szpitalniczki Świętego Ducha**, zwane potocznie **duchaczkami** (por. zakon żeński założony w XIII wieku we Francji pod nazwą **Kanoniczki Regularne od Świętego Ducha de Saxia**, założony ok. 1175 roku przez Gwidona w Montpellier; od roku 1920 zgromadzenie żeńskie, realizujące cel zakonu duchaków i mające wspólne z nim ustawodawstwo [K. Antosiewicz, EK IV 303]. Ostatni klasztor tego zgromadzenia, zajmującego się kształceniem dziewcząt, znajduje się w Krakowie, założony został w roku 1618 [Zob. K. Antosiewicz, EK IV 299; Kowal 103–104, EK IV 301–303].

Eremita – osoby żyjące samotnie (stale lub okresowo, pojedynczo lub zbiorowo) i praktykujące ubóstwo, pokutę i modlitwę (zajęte przy tym pracą) w celu ściślejszego zjednoczenia się z Bogiem i osiągnięcia zbawienia [zob. dalej EK]. Do V wieku zwani także *anachoretami* [zob.]. *Eremita* to nadto średniowieczne i nowożytnie określenia wspólnot

zakonnych, wskazujące na ich charakter lub tylko nawiązujące do genezy [M. Daniluk, J. Duchniewski, EK IV 1069–1082]. Nazwa pochodzi od gr. rzeczownika *eremítēs* ‘pustelnik’ [Abram II 303], z czego łac. *eremita*, *-ae*, a z tego regularnie polskie *eremita*; ten zaś rzeczownik powstał od gr. *erēmos* ‘pustelnia’, z tego łac. *eremus* i polskie *erem* w wyniku odrzucenia końcówki *-us*. Przypomnijmy, że A. Majkowski swoją willę w Kartuzach nazwał *Eremem*. Jako przydomek wyraz utrwalony u Piotra *Eremity* (przełom XI/XII wieku), początkowo pustelnika, potem przywódcy krzyżowców, zmarłego roku 1115, gdzieśgdzie czczony jako święty [KIS IV 613].

Eudyści –pococzna nazwa [J. Duchniewski, EK IV 1286, Wykaz skrótów; 7] **Kongregacji Jezusa i Maryi**, oficjalnie *Congregatio Iesu et Mariae*, CIM – zgromadzenie księży diecezjalnych (świeckich), założone przez św. Jana Eudesa, eksoratorianina w Caen (we Francji) w roku 1643 dla prowadzenia misji krajowych i wychowywania kleru w seminariach duchownych; zatwierdzenie papieskie w roku 1857 [Kowal 124; Um II 158; J. Duchniewski, EK IV 1286]. Nazwa utworzona od przydomka św. Jana *Eudes* (od tematu *Eud-*) za pomocą przyrostka *-ista*.

Filipini lub **Oratorianie** – oficjalnie po łacinie *Congregatio Oratorii Sancti Philippi Neri*, CO – zgromadzenie kapłanów świeckich, założone przez św. Filipa z Neri (Nereusza) w roku 1558 w Rzymie (zatwierdzenie Grzegorza XIII z roku 1583) dla duszpasterstwa i pracy naukowo-piśmienniczej. W Polsce osiedlili się na Świętej Górze pod Gostyniem (rok 1668) w Wielkopolsce, istnieli nadto m.in. w Poznaniu (przy Kościele św. Małgorzaty na Śródcie) i w Kalwarii pod Warszawą. Oboczna nazwa *oratorianie* powstała od *oratorium* (etymologicznie ‘miejsce modlitwy’ od *oro*, *-are*, *-avi*, *-atum* ‘modlić się’, realnie ‘kaplica’), w którym św. Filip zbierał kapłanów i lud rzymski na nauki i modły. Oprócz oratorianów włoskich istnieją oratorianie francuscy: *Congregatio Oratorii Jesu et Mariae*, którzy powołani zostali do życia w roku 1611 przez ks. Piotra Berulle’go. Po ostatniej wojnie prowadzą duszpasterstwo m.in. w Bytowie [Kowal 133; Jougan 506, Um II 157; H. Jaromin, EK V 210–212, E. Ziemann, EK XIV].

Istnieje zgromadzenie żeńskie **filipinek** o ślubach zakonnych, sfederowane decyzją Stolicy Apostolskiej w roku 1968; do federacji wchodzi aż 7 zgromadzeń, jak filipinki **oblatki** (por. *oblaci*), córki Naszej Pani Miłosierdzia, filipinki misjonarki nauczania i inne [zob. W. Tyka, EK V 212–213; LZ 56–57].

Feliani [Kowal] lub **feuillanci** [EK] – zgromadzenie zakonne, wyłonione spośród cystersów przez Jana de la Barrière w roku 1577 w klasztorze w Les *Feuillans*, gdzie był opatem; przyjęli surową regułę: krótki sen, posty, praca fizyczna; w roku 1588 założono także gałąź żeńską zgromadzenia – **feliantki**. Nietrudno się domyślić, że nazwa pochodzi od nazwy opactwa *Feuillant* pod Tuluzą. Opactwo przyjęło łacińską nazwę *Fulium* od lasu, w którym zostało założone w roku 1145. Skasowani w roku 1791 [M. Daniluk, EK V 158–159; Kowal 131; Um II 156].

Franciszkanie – późniejsza nazwa zakonu założonego przez św. Franciszka z Asyżu (1182–1226) i nazwanego przez Świętego **Zakodem braci mniejszych**, *Ordo Fratrum Minorum*, OFM [Kowal 136]. Święty żądał od braci umiłowania ubóstwa, pracy, posłuszeństwa wobec przełożonych, pokory i miłości bliźniego. Był to zakon żebrzący (*ordo mendicans*). Surowy kierunek odpowiadał św. Antoniemu z Padwy, św. Bonawenturze i nielicznym innym przełożonym, ci kontynuują tzw. *obserwantów*, tj. *bernardynów* [zob.] i *reformatów* [zob.], są to tzw. franciszkanie brązowi; obok nich wyróżniamy **franciszka-**

nów konwentualnych albo **czarnych** (*Ordo Fratrum Minorum Conventuauium*, OFMConv., tj. przestrzegających łagodniejszej reguły. W roku 1897 papież Leon XIII zreformował franciszkanów obserwantów w ten sposób, że połączył w jedną wszystkie cztery ich rodziny: bernardynów, reformatów, alkantarystów i rekolektów, nadając im wspólną nazwę *braci mniejszych*, *Ordo Fratrum Minorum* [Um II 496]. Nazwa *franciszkanin* pochodzi od imienia *Franciszek* z suf. *-anin*, jak *dominikanin* od *Dominik*, po łacinie *franciscanus* ‘syn (duchowy) św. Franciszka’, *dominicanus* ‘syn (duchowy) św. Dominika’; z przymiotnika łacińskiego *minores* ‘mniejsi’ powstało łacińskie *minoritus* w l. poj., *minoriti* w l. mn., z czego polskie **minoryci** w l. mn., **minoryta** w l. poj. [Kowal 136; Um I 601; LZ 58]. Por. *obserwanci*, *alkantaryści*, *bernardyńni*, *kapucyni*, *minoryci*, *reformaci*, *rekolekci*. Por. także *franciszczanki* [EK XIV 623, poz. 5; LZ 58].

Fratres minimi – ‘Bracia najmniejsi’ (niekiedy potocznie *minimici* od łac. *minimus*, stopień najwyższy od *parvus*, *-a*, *-um* ‘mały’ za pomocą przyrostka *-ita* < gr. *-itēs*); założeni zostali przez św. Franciszka z Pauli (zm. 1507), zatwierdzeni przez Sykstusa IV, cechowała ich surowość życia, wyrażająca się m.in. w wielkopostnym życiu (*vita quadragesimalis*), we Francji nazywani *dobrymi ludźmi* (*bons hommes*), w Hiszpanii *Ojcami zwycięstwa* (nad Maurami) [Um II 60].

Fraticelli – ‘Braciszkwowie’; popularna nazwa surowego ugrupowania wśród franciszkanów *minorytów*, którzy, broniąc zasady zachowywania bezwzględnego ubóstwa, oderwali się od zakonu i od Kościoła [M. Daniluk, EK V 698–700]. Nazwa obca od wł. *fraticelli* : zdrobnienie od *frati* ‘bracia’.

Gabrieliści zob. *Bracia św. Gabriela*.

Guanellianie – Zgromadzenie Zakonne Sług Miłości, SdC [= wł. *Congregazione di Carità*, nie podaje Paruch]; założone w roku 1908 przez Włocha ks. Alojzego Guanelę; dekret pochwalny otrzymali w roku 1912; w roku 1986 zatwierdzenie odnowionych konstytucji; nazwa od nazwiska *Guanella* z sufiksem *-janie*. Zgromadzenie stawia sobie za cel „prowadzenie dzieł miłosierdzia i apostołstwa miłości” wśród upośledzonych [LZ 65].

Hieronimici – popularna nazwa kongregacji eremickich, zakładanych w XIV i XV wieku pod patronatem św. Hieronima (340–420); J. Duchniewki [EK VI 859–860] wyróżnił wśród nich 6 rodzin zakonnych, w tym omówionych *jezuatów* [zob.] i *Braci Wspólnego Życia* [zob.] oraz: 1) *hieronimitów* hiszpańskich, 2) *hieronimitów obserwantów*, 3) *hieronimitów* z Pizy i 4) *hieronimitów* z Fiesole. Nazwa utworzona została od imienia św. *Hieronima* z suf. *-ita*. [por. też Kowal 153–154; UM II 603]. Tenże J. Duchniewski [EK VI 860–861] zaprezentował także **hieronimitki**, a wśród nich omówione osobno *jezuatki*, nadto 3 inne rodziny: a) Mniszki, zwane oficjalnie **Religiosas de la Orden de san Jerónimo** ‘Mniszki z Zakonu św. Hieronima’, b) **Hieronimitki od Nieustającej Adoracji**, zwane potocznie **adoratorkami**, c) **Siostry św. Hieronima**.

Jezuaci – zwani także **Klerykami apostołskimi św. Hieronima**, *Clerici Apostolici Sancti Hieronymi*, wł. *Poveri di Christo* ‘Ubodzy Chrystusowi’ / *Gesuati di san Girolamo* lub **Sługami Jezusowymi**; założeni przez bł. Jana Colombini z bractwa laików w II połowie XIV wieku [szerzej M. Chmielewski, M. Danuiluk, EK VII 1252–1253], bogatego kupca i patrycjusza ze Sieny (zm. 1367). Zajmowali się pielęgowaniem chorych, m.in. przygotowaniem lekarstw dla chorych i opieką nad ubogimi. Nazwa pochodzi od pozdrowienia: „Niech żyje” lub „Niech będzie pochwalony Jezus”, zatem od im. *Jezu-* z formantem *-at* [Um I 603; Kowal 174]. Rozwiązani zostali w XVII wieku, w roku 1668 przez

papieża Klemensa IX. Gałąź żeńska, tj. **jezuatki**, zwane także **hieronimitkami**, oficjalnie *Povere sorelle della Visitazione della Madonna* ‘Ubogie Siostry Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny’, *Poverine* ‘Niebożątka’ (we Florencji) / *Suore lodato Cristo* ‘Siostry uwielbionego Chrystusa’, po łacinie *Mulieres Pauperes Christi* ‘Ubogie Niewiasty Chrystusa’, założona została przez tegoż Jana Colombini wespół z jego kuzynką Katarzyną Colombini, zatwierdzone zostały razem z jezuatami przez papieża Urbana V w roku 1367, skasowane zostały w czasach napoleońskich, z wyjątkiem klasztoru w Lukce, który w roku 1954 włączono do Zgromadzenia Sióstr Sług Chorych św. Kamila, zwanych **barbantynkami** [szerzej M. Chmielewski, M. Daniluk, EK VII 1254; hasła brak w EK i w innych wyszukiwanych przeze mnie źródłach].

Jezuici – (*Societas Jesu*, SJ, po polsku **Towarzystwo Jezusowe**, TJ); założeni zostali przez św. Ignacego Loyolę w roku 1534; towarzystwo oparte na *Formula Instituti SJ* św. Ignacego, zatwierdzone przez Pawła VI w roku 1540 z IV ślubem szczególnego posłuszeństwa papieżowi. Przyjęli hasło: *Omnia ad maiorem Dei gloriam* ‘Wszystko na większą chwałę Bożą’. Jest to zakon apostolski, należący do kategorii kleryków regularnych, za swój cel mający szerzenie Królestwa Bożego na ziemi przez różnorodną działalność duszpasterską, a zwłaszcza misje, szkolnictwo i działalność naukową [L. Grzebień, EK VII 1254; LZ 66–67]. Rozwiązani zostali w roku 1773 przez Klemensa XIV na żądanie rządów Portugalii, Francji i Hiszpanii (pozostawiła ich w imperium Rosji caryca Katarzyna II), przywróceniu zostali w roku 1814 przez Piusa VII, pierwszym generałem przywróconego Towarzystwa został Polak o. Tadeusz Brzozowski. Z dóbr rozwiązanego zakonu powstała w Polsce Komisja Edukacji Narodowej. Do Polski sprowadził jezuitów kardynał Stanisław Hozjusz w roku 1564; tworzyli oni kolegia, zwłaszcza na wschodnich obszarach Rzeczypospolitej; na bazie takiego kolegium powstał Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Razem z pijarami odpowiadali za poziom kształcenia i wychowania w Polsce. Wydali wielu świętych, m.in. św. Stanisława Kostkę z Rostkowa pod Przasnyszem na Mazowszu i zasłużonych dla kultury polskiej autorów, jak np. ks. Jakuba Wujka (1541–1597), autora przekładu *Pisma św.* na język polski (NT z roku 1953, całe *Pismo św.* pośmiertnie w roku 1599), stanowiącego tzw. *textus receptus* ‘tekst ogólnie przyjęty’ w liturgii Kościoła rzymskokatolickiego do roku 1966), słynnego kaznodzieję i proroka narodowego ks. Piotra Skargę (1536–1612) czy z czasów nam współczesnych ks. Henryka Frosa (1922–1998), słynnego hagiografa. W archidiecezji gdańskiej mają dom zakonny w Gdańsku-Wrzeszczu. Nazwa pochodzi od określenia łacińskiego *Iesuita*, *-ae* ‘członek Towarzystwa Jezusowego’, utworzonego od im. *Jesus* za pomocą łac. przyrostka *-ita*, powstałego z gr. *-itēs* [Kowal 174].

Joannici – nazwa homonimiczna, oznaczająca: 1) uczniów św. Jana Chrzciciela; 2) prawosławną sektę religijną, powstałą w II połowie XIX wieku (nazwa powstała od imienia Jana Siergiejewa, traktowanego jako Bóg (przykład *antropolatrii* ‘kultu człowieka’) i 3) Zakon Braci Szpitalnych św. Jana Jerozolimskiego, *Fratres Hospitalis Sancti Ioannis Hierosolymitani*, od roku 1310 Zakon Braci Rodyjskich, od roku 1530 Zakon Kawalerów Maltańskich, łac. *Ordo Melitensis* lub *Ordo Equitum Hospitaliariorum Sancti Joannis de Jerusalem* [dlatego w EK VIII 1248 zwani *Kawalerami*] – to pierwszy chrześcijański zakon szpitalno-rycerski, założony w XII wieku w Jerozolimie [szerzej zob. M. Daniluk, EK VII 38–46, skrót OMel; EK VIII, 38–46, Wykaz skrótów]. Nazwa od staropolskiej formy imienia *Jan*, tj. *Joan*, a to z łac. formy *Joannes*. Ostateczną podstawą jest hebr. imię *Jeho-*

hanan ('(Bóg) *Jahwe* jest łaskawy') z suf. *-ita* < łac. *-ita* z gr. *-itēs*. Początek zakonowi dali prawdopodobnie kupcy włoscy z Amalfi przy hospicjum, położonym obok kościoła św. Jana Jałmużnika, patriarchy aleksandryjskiego z przełomu VI/VII wieku (potem zmienione na św. Jana Chrzyciela). Zakon składał się z trzech rodzajów członków: 1) **kawalerów sprawiedliwości**, o udokumentowanym szlacheństwie i sprawujących najwyższe władze w zakonie, 2) **braci służebnych**, zwanych potem **konwersami**, którzy zajmowali się chorymi i obsługiwali pielgrzymów – bez pochodzenia szlacheckiego i 3) **kapelanów**, którzy sprawowali funkcje duszpasterskie w kościołach zakonnych, w szpitalach i na galerach na wyspie Rodos i na Malcie; dlatego także nazywani **braćmi rodyjskimi** lub **rodyjczykami** i **kawalerami maltańskimi**, którzy dziś żyją w różnych krajach i mają charakter tylko honorowych stowarzyszeń szlacheckich [Um I 439]. Ostatnie nazwy są zestawieniami słowotwórczymi, czytelnymi także dla użytkowników języka, nieprzygotowanych językoznawczo. Dopowiedzieć tylko wypada, że *rodyjczyk* jest formą uniwerbizowaną od podstawy *brat rodyjski* z formantem rozszerzonym *-yjczyk*, a przymiotnik *maltański* pochodzi od formy łac. *Maltanus* (od tematu *maltan-*), dawniej *Melithanus* : *Melitha*, w zapisie spolszczonym *Melita* (DzA 28,1). Wspomnieć wypada, że joannici byli także obecni na Pomorzu, m.in. w Skarszewach [Pelp 573]. Gałąź żeńska zakonu, tj. **joannitki**, zwane także **siostrami szpitalnymi św. Jana Jerozolimskiego** założone zostały w roku 1104 przy szpitalu św. Marii Magdaleny w Jerozolimie przez rzymiankę Agnieszkę (lub Alix); reguła ich oparta została na regule św. Augustyna [zob. M. Daniluk, EK VIII 42; s. 42].

Józefici – popularna nazwa aż 6 zgromadzeń zakonnych i jednego stowarzyszenia życia apostołskiego pod wezwaniem św. Józefa, Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny, zajmujących się kształceniem i wychowaniem młodzieży oraz działalnością misyjną [EK VIII 173–175; Kowal 176; LZ 68–69] pod hasłem *Ioseph, salus nostra in manu tua* 'Józefie, zbawienie nasze w twoich rękach'. **Józefitki** powstały we Lwowie w roku 1884, założył je ks. Zygmunt Gorazdowski przy współpracy Salomei Adeli Danek jako zgromadzenie sióstr św. Józefa, tzw. **józefitki** do posługi nieuleczalnie chorym i ozdrowieńcom oraz dzieciom w żłobku (Zakład Dzieciątka Jezus) [BHKK 3*; 370]. Por. *Murialdyni*.

Jurodiwi lub **blażenni** – szaleńcy z miłości do Chrystusa, a więc typ ascezy inspirowanej słowami św. Pawła „my głupi dla Chrystusa”, łac. *nos stulti propter Christum*, gr. *hēméis mōroi diá Christón*, ros. *my jurod'iwyy Christa rađi* (1 Kor 1, 27; 4, 10–13, głównie 4, 10), polegającej na przyjmowaniu postawy człowieka „głupiego” oraz na wyrzekaniu się dóbr doczesnych i wygod życiowych, aby przez pogardę świata pokazywać wartość rzeczywistości nadprzyrodzonej i zarazem wskazywać na łamanie zasad ewangelii przez jednostki i społeczeństwa [H. Paprocki, EK VIII; 266, s.v. *jurodstwo*]. Wyraz pochodzi ze scs *yrod* jako odpowiednik gr. *mōros* 'głupi', też gr. *hyperēphanos* 'wyniosły, dumny, pyszny' [Abram IV 421; zob. Vasmer IV 168, 534], ros. *jurodstwo* 'głupkowatość, matolkowatość, niedorzeczność, dziwactwo', taki *glupiomądry* z gr. *mōrosophos*. Postawa ascetyczna pojawiła się w IV wieku w Kościele aleksandryjskim, pierwszą świętą była Izydora (zm. ok. 365 roku), znani nadto w Kościele Zachodnim: św. Ulpia z VIII wieku, Jan Kolumban (XIV wiek), św. Jan Boży, częściej spotykani w Kościele Wsch.: św. Serapion, św. Symeon z VI wieku; synod moskiewski kanonizował ok. 36 jurodiwych, ostatnią Ksenię Petersburską w roku 1988. Pisarze rosyjscy brali ich często jako prototypy swoich bohaterów.

Kalasantyni zob. *Pijarzy*

Kalwaryści, Kapłani z Góry Kalwarii – *Prêtres du Calvaire, Prêtres de Notre-Dame de Calvaire*, kleryckie zgromadzenie zakonne, założone przez ks. Huberta Charpentiera (1556–1650), który w górzystym terenie, przynależnym do parafii zorganizował Kalwarię w Pirenejach i dla jej obsługi stworzył wspólnotę kapłanów; uzyskał zatwierdzenie statutów u ordynariusza diecezji Lescar i króla Ludwika XIII; przetrwali oni do czasów rewolucji francuskiej [J. Duchniewski, EK VIII 425].

Kameduli – zakon, który połączył życie pustelnicze (eremityzm, anachoretyzm) z benedyktyńskim cenobityzmem: ojcowie żyją osobno w swoich celach, a gromadzą się na wspólne modlitwy w kościele, zachowują bezwzględne milczenie, pozdrawiając się tylko osławionym w literaturze polskiej, głównie Sienkiewiczowskim „Potopem” (wątek Kmici-ca u kamedułów krakowskich) *Memento mori* ‘Pamiętaj, że umrzesz’. Założył ich św. Romuald (zm. 1027), przedstawiciel książąt z Rawenny, organizując ok. roku 1012 osadę eremicką w *Campus Maldoli*, co przeszło w *Camadoli* pod Arezzo; owo *Camadoli* Polacy przejęli jako *kameduli* i tak funkcjonują oni w Polsce, sprowadzeni tu w roku 1603 przez Mikołaja Wolskiego, marszałka nadwornego Zygmunta III i osadzeni w Woli Justowskiej pod Krakowem. Św. Romuald miał znakomitych uczniów, z których wyróżnili się głównie św. Bruno z Kwerfurtu i św. Piotr Damiani (zm. 1072), Jan Gwalbert (zm. 1073), florentczyk, założył ok. roku 1036 w Vallombrosa < łac. *Vallis Umbrosa* ‘Cienista Dolina’ pod Florencją pustelnię, która stała się zaczątkiem fundacji wallombrozjańskiej [por. Um I 335; Kowal 180–181; M. Daniluk, EK VIII 439–443; LZ 69–70]. **Zakon Mniszek Kamedulek**, łac. *Ordo Monialium Camaldulensium*, OCam istnieje w Polsce od roku 1949 w Złoczewie pod Sieradzem, założone jednak w roku 1085 w San Pietro di Luco pod Florencją przez Rudolfa, przeora Camaldoli [M. Daniluk, EK VIII 446].

Kamilianie – nazywani inaczej *Ojcami dobrej śmierci* oficjalnie **Klerycy Regularni Posługujący Chorem**, Minini (‘*Ministri infirmorum*’ ‘Posługacze chorem’) albo Ojcowie dobrej śmierci; założeni w roku 1584, zatwierdzeni zaś zostali w roku 1586 przez Sykstusa V w Rzymie przez św. Kamila de Lellis, zm. 1614 [Um II 157; Kowal 181; J. Kuk, EK VIII 503–505; LZ 71–72]. Składają 4 śluby, dodatkowy czwarty dotyczy pielęgnowania chorych, zwłaszcza w czasie epidemii i przygotowania ich do dobrej śmierci, zajmują się także alkoholikami i ludźmi chorymi na AIDS. W Polsce mają dom zakonny w Tarnowskich Górach. Nazwa utworzona została od imienia *Kamil* za pomocą przyrostka *-ianus*, wskazującego w łacinie na wyzwoleńców i adoptowanych, zatem *kamilian* to ‘przybrany za syna (duchowego) św. Kamila’.

Kanonicy regularni – najstarszy zakon klerycki w Kościele, wywodzący się z tzw. wspólnot biskupich z przełomu IV/V wieku. Za ojca duchowego uważają św. Augustyna, który swoją siedzibę biskupią w Hipponie zmienił w klasztor. Wielką reformę przeszedł zakon po synodzie laterańskim w roku 1059 (tę datę przyjmuje się jako początek zakonu, zwanego *Ordo Canoniorum Regularium Sancti Augustini Congregatio Lateranensis Sanctissimi Salvatoris*, CRL). Podstawą współżyczeń jest cenobityzm i hasło *Cor unum et anima* ‘Jedno serce i jedna dusza (w Bogu)’. Kanonikiem regularnym był bł. Stanisław Kazimierczyk, beatyfikowany przez Jana Pawła II w roku 1993 [LZ 73].

Kapucyni – po łacinie *Ordo Fratrum Minorum S. Francisci Capucinatorum*, OFM Cap. Jogan [Jogan 91] podaje także *Capulatorum Minorum Familia* ‘rodzina zakonna kapucynów’; to odłam franciszkanów, który wrócił do pierwotnej surowej reguły św. Francisz-

ka pod przewodnictwem o. Mateusza Bassi; otrzymał on w roku 1526 (według innych 1528) od papieża Klemensa VII zezwolenie na noszenie habitu z dłuższym i spiczastym kapturem, a od roku 1619 istnieją już jako samodzielny zakon. Powołanie swoje widzą w głoszeniu kazań i prowadzeniu misji krajowych i zagranicznych. Noszą brązowe habitury i brody (*viri barbati*). Od owego dłuższego charakterystycznego kaptura, zwanego po łacinie *caputium*, *-ii* nazwani zostali *caputini*, z czego polskie *kapucyn*, w l. mn. *kapucyni*. W Polsce w Warszawie w roku 1681 król Jan III Sobieski postawił im pierwszy klasztor, mają także klasztor w Krakowie, też w Gdańsku, nadto we Włoszech. W roku 1528 w Neapolu klaryska Laurencja Longa założyła pierwszy klasztor **kapucynek** na surowszej regule św. Klary [Um II 123; Kowal 185; J. Bartoszewski, EK VIII 732–746; LZ 75]. Są także **tercjarze kapucyni**, założeni przez Hiszpana Luis Amigó y Ferrera w roku 1889 w Walencji, od imienia *Amigó* pochodzi system wychowawczy tej rodziny kapucyńskiej, zwany *pedagogiką amigoniańską* [LZ 77].

Kapłani Mariańscy – po łacinie *Sacerdotes Mariani Saeculares, Congregatio Mariana Sacerdotum Saecularium* – nieistniejące zgromadzenie kapłanów, powstałe wśród zgromadzeń powoływanych przez Honorata Koźmińskiego [szerzej zob. J. Duchniewski, EK VIII 695–696].

Karmelici – oficjalnie zwani **Karmelici, Zakon Braci Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel**, po łacinie *Ordo Fratrum Beatissimae Mariae Virginis de Monte Carmelo*, OCarm – zakon żebrzący (*ordo mendicans*), powstały na górze *Karmel* (z hebr. nazwa znaczy ‘ogród, sad’ [MS 211]) w północnej Palestynie. Na górze tej związanej z dziejami proroka Eliasza, w roku 1155 osiadł jako pustelnik krzyżowiec Bertold z Kalabrii (zmarł w roku 1195) z 10 towarzyszami w grocie Eliasza, potem zbudowali klasztor, który stał się macierzystym klasztorem karmelitów, którzy w roku 1246 otrzymali zatwierdzenie reguły przez papieża Honoriusza III. Po zburzeniu klasztoru przez saracenów, karmelici w latach 1238–1244 przenieśli się do Europy. Dziś dzielią się na 3 rodziny: 1) **karmelitów bosych**, po łacinie: *Ordo Carmelitarum Discalceatorum/Decalceatorum*, OCD, przestrzegających surowej reguły: wyrzeczenie się mięsa, sen na desce pod wełnianym kocem; 2) **karmelitów trzewiczkowych**, przestrzegających reguły złagodzonej i 3) **tercjarzy**. Istnieje także zakon żeński **karmelitanek**, założony we Francji w roku 1452, odróżniający karmelitanki bose i trzewiczkowe. Pierwsi karmelici przybyli do Polski w roku 1419, najstarszymi klasztorami są domy w Gdańsku (dziś w Gdańsku i w Sopocie), Krakowie, Bydgoszczy i Poznaniu. Karmelicie bł. Szymonowi Stockowi (zm. 1265), Anglikowi, przypisuje się początek różańca św.; obok dominikanów i franciszkanów byli 3. zakonem żebrzącym (*mendicantes*). Na zachodzie Europy uzyskali zatwierdzenie od Innocentego IV w roku 1245 [Kowal 186; Um II 465; B. Panek, W. Kolak, J. Duchniewski, Cz. Gil, J. Filek, M. Daniluk, EK VIII 804–850; LZ 78–81].

Nazwa *karmelita* utworzona została od nazwy góry *Karmel* z suf. *-ita* < łac. *-ita* < gr. *-itēs*, por. *jezuity*, *joannita*, *michaelita*. Por. także *karmelitanki* w EK [XIV 624, poz. 13].

Kartuzi – *Ordo Cartusiensis*, OCart – założeni zostali przez kanonika reymskiego, św. Brunona (ok. 1030–1101) w roku 1084 we francuskiej miejscowości *Chartreuse* pod Grenoble, zlatynizowanej do postaci *Carthusia*; *kartuzjami* nazywano cały kompleks budynków klasztornych, tj. kościół (najczęściej z dachem w formie trumny), domki mnisze z otaczającymi je ogródkami, zabudowania rzemieślnicze i gospodarcze, łącznie ze służbą osób świeckich. W Polsce były cztery takie kartuzje: na miejscu dzisiejszego miasta Kartuzy,

w woj. gdańskim, Czerwony Klasztor na Spiszu (w Słowacji, dawniej nazywany Lechnica), Gidle w Sieradzkim i Bereza Kartuska (dziś na Białorusi) jako filie klasztoru pod Gdańskiem. Św. Brunon urządził wraz z towarzyszami osiedle pustelniczo-klasztorne, wzorowane na kamedulach, regułę oparł na obostrzonym tekście św. Benedykta. Kartuzje swoje nazywali Rajem Najświętszej Maryi Panny (*Paradisus Beatae Mariae Virginis*). Spisana później reguła kładła nacisk na obowiązek ciągłego milczenia, powstrzymania się od jedzenia mięsa, podział czasu między modlitwę i pracę: uprawę roli i przepisywanie ksiąg. Kartuzi byli zakonem przyjmującym głównie Niemców i przyczyniali się do germanizacji ziem kaszubskich, osobowością wśród nich był opat Jerzy Schwengel (1697–1766). Już w XII wieku powstała gałąź żeńska – **kartuzki** tak moim zdaniem słusznie [Um], *kartuzjanki* [Daniluk w EK VIII 922], co nawiązuje do łacińskiej formuły *Carthusiani, -orum*, *Ordo Carthusianorum* [Jougan 93; szerzej zob. Ks. P. Czaplewski, *Kartuzja kaszubska*, Gdańsk 1966. Por. także Um I 452; Kowal 187; M. Daniluk i in., EK VIII 915–923]. Nazwa zatem ostatecznie od nazwy francuskiej miejscowości *Cahrtreuse*, bezpośrednio od formy zlatynizowanej i zapelatyzowanej, tj. ‘przeszłej do roli wyrazu pospolitego’ *kartuzja* na pojedynczego zakonnika *kartuz*, w l. mn. *kartuzi*, do czego w opozycji pozostaje nazwa miejscowości (typu rodowego) *Kartuzy*, po kaszubsku *Kartuze*, tradycyjna nazwa mieszkańca to *kartuzjanin* (tak o swoim bracie Joachimie J. Wybicki), mieszkanki *kartuzjanka*, wszystkich mieszkańców *kartuzjanie*, proponowana przez normatywistów: *kartuziak*, *kartuziaczka*, *kartuziaczy*.

Kawalerowie gwiazdowi zob. *Bracia szpitalni NMP*.

Kawalerowie Jego Światobliwości – po włosku *Cavalerizzo maggiore di Sua Santità* – tytuł honorowy dawany niektórym członkom domu papieskiego. Godność ta wywodzi się od stajennego papieskiego (*prior stabuli*), wspomnianego po raz pierwszy w roku 590. Tytuł wprowadzony został w XIV wieku przez papieża Benedykta XII; do ich obowiązków należało otwieranie i zamykanie drzwi karety papieskiej, prowadzenie konia papieskiego podczas defilady gwardii papieskiej, obecnie to tytuł wyłącznie honorowy, wygasa wraz ze śmiercią lub abdykacją papieża [E. Wilemska, EK VIII 1248–1249].

Kawalerowie Matki Boskiej Chwalebnej – po włosku *Cavalieri della B.V.M. Gloriosa*, po łacinie *Fratres gaudentes* – zakon rycerski, utworzony w roku 1233 przez dominikanina Bartłomieja z Braganza w środkowych Włoszech dla utrzymywania bezpieczeństwa publicznego [Um I 457].

Kawalerowie Mieczowi – łac. *Fratres Militiae Christi de Livonia*, po niemiecku *Schwertbrüderorden* – zakon rycerski założony w roku 1202 dla wsparcia akcji chrystianizacyjnej wśród plemion wschodniobałtyckich; ubrani w biały płaszcz z czerwonym krzyżem i mieczem; papież Innocenty III zatwierdził w roku 1204 zakon i nadał mu regułę templariuszy. Zakon skupiał potrójnych członków: rycerzy, wywodzących się z rodów rycerskich, najczęściej z północnych Niemiec, kapłanów i braci służebnych, składali 4. ślub: walki z poganami; jako pierwsi założyli własne państwo. W roku 1237 w obecności papieża Grzegorza IX w Viterbo podpisano unię z Krzyżakami [szerzej zob. K.R. Prokop, EK VIII 1249–1251; Um I 441, 486, 489, 493].

Mile odnotować, że wyraz *kawaler* wchodził do określenia zakonów, podobnie przyjemnie go się słyszy w nazwach nosicieli wysokich odznaczeń, np. *Kawaler Orła Białego*. Zastanawia, że analogiczne określenia dla kobiet niezamężnych *panna* (może i *dziewica*) poza Najświętszą Maryją Panną nie funkcjonuje w nazwach zakonów i zgromadzeń zakon-

nych, choć na Pomorzu w okresie od XVI do XVIII wieku w źródłach czytało się o *pannach* żukowskich i *pannach* żarnowskich, tj. norbertankach z Żukowa i benedyktynkach z Żarnowca, a Kaszubi w Kanadzie mówili mi o *klósztornych pannach* ‘zakonnicach’ w roku 1998. Przy okazji Matce Bożej przysługuje tytuł *zawsze Dziewica*, w hebr. *almah* [por. Iz 7,4], po grecku *aiē parthénos*, łac. *semper virgo* (a w teologii *virgo ante partum, in partu i post partum* ‘dziewica przed porodem, w czasie porodu, po porodzie’, co ojcowie Kościoła jako jedyny wypadek u jedynej kobiety tłumaczyli analogią do promienia, przenikającego szybę, której nie łamie *transit, non frangit* ‘przenika szybę, lecz jej nie łamie’), w Cerkwi *prisno Diawa*, ang. *Virgin for ever*, niem. *immer Jungfrau*, franc. *La Vierge*, wł. *Vergine*. W prawosławiu istnieje wiele hymnów wysławiających dziewicze macierzyństwo Najświętszej Maryi Panny, u katolików to właściwie tylko *Magnificat*, wyśpiewany przez samą Matkę Bożą (Łk 1, 46–55). Hymny te nazywają się *akatykami* (od gr. *kathidō* ‘siedzę’ z przeczącym *a-* (*alpha privativum*), por. na tym rdzeniu oparty rzeczownik *katedra* ‘podwyższony stół w klasie szkolnej’, ‘kościół biskupi, tj. *siedziba diecezji*’).

Klaretyni – potoczna nazwa *Kongregacji Synów Niepokalanego Serca Maryi*, po łacinie *Congregatio Filiorum Immaculati Cordis Mariae*, CFM – założeni przez św. Antoniego Marię *Clareta* (1807–1870) [por. H. Fross, EK I 658 i Wykaz skrótów, 7; LZ 93]. Nazwa od nazwiska założyciela przy użyciu przyrostka *-in(us)*.

Kombonianie – oficjalnie *Misjonarze Kombonianie Serca Jezusowego*, po łacinie *Missionarii Comboniani Cordis Jesu*, MCCI – misyjne zgromadzenie zakonne na prawie papieskim, założone w roku 1867 w Weronie przez Daniela *Comboniego*, beatyfikowanego 17 III 1996 roku, przygotowujące misjonarzy do pracy w Afryce; stanowi ono kapłański instytut misyjny. Nazywają się inaczej *Ojcami z Werony*. Do Polski, do Warszawy przybyli w roku 1986 [J. Duchniewski, EK IX 435]. Tenże ks. Comboni założył w roku 1872 w Montorio pod Weroną *Kombonianki*, oficjalnie obocznie *Misjonarki Czarnego Łądu, Pobożne Matki dla Afryki, Siostry Misjonarki z Werony*, po włosku *Pie Madri della Nigri-zia*, zatwierdzone ostatecznie przez Stolicę Apokstolską w roku 1912 [J. Duchniewski, EK IX 436; LZ 95]. Nazwa, jak nietrudno się zorientować, od nazwiska założyciela *Comboni* już z polskim formantem *-anin* w l. poj. i *-anie* w l. mn.

Koncepcjoniści – po łacinie *Congregatio Filiorum Immaculatae Conceptionis*, CFIC ‘Synowie Niepokalanego Poczęcia NMPanny’ – zgromadzenie zakonne na prawie papieskim, złożone z braci zakonnych i kapłanów. Założeni zostali w Rzymie przez ks. Luigiego Marię Montiego (zm. 1900) w celu opieki nad chorymi w szpitalu Duchy Św. (do usunięcia przez władze świeckie w roku 1889) jako wyraz czci dla Najświętszej Maryi Panny, ogłoszonej w roku 1854 Niepokalanie Poczętą; zatwierdzeni ostatecznie w roku 1906 [zob. M. Daniluk, EK IX 543]. Tenże M. Daniluk [EK IX 542] mówi o **koncepcjonistkach** jako „popularnej lub oficjalnej nazwie żeńskich instytutów zakonnych pod wezwaniem niepokalanego poczęcia NMPanny” i do najbardziej znanych zalicza: a) **koncepcjonistki franciszkanki** założone w roku 1484 w Toledo przez Beatrycę *Silvē Meneses* przy wsparciu królowej hiszpańskiej Izabeli I, najpierw o regule benedyktyńskiej, potem franciszkańskiej klarysek, składały m.in. 4. ślub klauzury; b) **koncepcjonistki misjonarki od nauczania** – zgromadzenie na prawie papieskim, założone w roku 1892 przez Marię del Carmen *Sallés y Barangueras* (zm. 1911) z domem generalnym w Madrycie. Nazwa od łac. rzeczownika (tematu *koncepcjon-*) *conceptio, -onis* ‘poczęcie’ przejętego do polszczyzny jako *koncepcja* i notowanym dopiero przez

SW z początku XX w. z suf. *-ista*. Dodać można, że w polszczyźnie mówi się o *niepokalanym poczęciu Najświętszej Maryi Panny*, nie o *niepokalanej koncepcji*.

Krzyżacy – zakon niemiecki, nazywający się oficjalnie *Ordo Sanctae Mariae Theutoniarum* ‘Zakon Niemiecki Najświętszej Maryi Panny’, po niemiecku *Deutschherren* ‘Panowie niemieccy’, *Kreuzherren* ‘Panowie Krzyża’ (w literaturze naukowej często określani jako *Kreuzritter* ‘Rycerze Krzyżowi’, po łacinie *Cruciferi, -orum* ‘Noszący krzyże’ od czarnych krzyży na białych płaszczach w opozycji do *Ordo Sanctae Crucis* ‘Zakon św. Krzyża’, OSC i inne warianty [zob. G. Labuda, EK X 55] – zakon założony w roku 1211, zatwierdzony w roku 1248 [Jougan 471]. Przypomnieć można, że Jan Długosz nazywał ich *latrones cruce signati* ‘łotry naznaczone krzyżem’. Tenże Jougan [*loc. cit.*] nazywa ich także *Ordo Militaris Crucigerorum* ‘Zakon rycerski nosicieli krzyża’ i informuje, że w roku 1237 połączeni zostali z Kawalerami Mieczowymi. Od tychże krzyży nazwani po polsku **Krzyżakami**: *krzyż* z suf. *-ak*. (dla odróżnienia od *krzyżowców* ‘uczestników wypraw *krzyżowych*’). Dopowiedzmy, że *krzyż* w różnej postaci był podstawą nazwania *krzyżakiem* 1) ‘stołu opartego na *krzyżujących* się nogach’, 2) ‘pająka z białym *krzyżem* na grzbiecie’ o zoologicznej nazwie *Araneus diadematus*, 3) ‘lisa z czarnymi *skrzyżowanymi* pręgami na grzbiecie’, też ‘futra z takiego lisa’, 4) ‘kozła z porożem w kształcie *krzyża*’, 5) *daw.* ‘grabarza’: ‘z powodu białych *krzyżów* na czarnych płócienych kamizelkach’ [SJP III 1223–1224]. Zakon powstał w związku z III krucjatą (zlatynizowana forma wł. *crociata* ‘wyprawa krzyżowa’), gdy obywatele Bremy i Lubeki założyli w obozie pod Akką bractwo szpitalne, z którego wyłonił się związek rycerski, zatwierdzony w roku 1191 przez papieża Klemensa III (1187–1191) i pozostający pod opieką cesarza Henryka VI. W roku 1226 książę Konrad Mazowiecki (zm. 1247) w porozumieniu z I biskupem pruskim Chrystianem (zm. 1245, diecezje tzw. pruskie powstały w roku 1243) sprowadził ich na pogranicze Polski i Prus w celu osłony ziem polskich i chrześcijan pruskich, nadto chrystianizacji Prusów. Jednak sprzeniewierzyli się zadaniu: w krótkim czasie podbili *igne ferroque* ‘ogniem i mieczem’ Prusów, na opustoszałe ziemie sprowadzili kolonistów niemieckich i stworzyli w Prusach własne państwo, dla którego uzyskali opiekę papieża i cesarza. Po upadku Akki w roku 1291 siedziba wielkich mistrzów przeniesiona została najpierw do Wenecji, a w roku 1309 do Malborka [Um I 439–440; Kowal 203].

Lasalianie – potoczna nazwa francuskiego laickiego zgromadzenia zakonnego, zajmującego się religijnym wychowaniem i kształceniem młodzieży, głównie ubogiej, nazywanego oficjalnie **Bracia Szkół Chrześcijańskich** [zob.], EK [EK X] odsyła spod hasła *Lasalianie* do *Bracia szkolni* [zob. LZ 44]. Nazwa pochodzi od nazwiska założyciela, Jana Chrzyciela de *La Salle*, kanonika reńskiego (zm. 1719) z formantem *-janin*.

Lazarzyści – [Kowal 206; Um II 326 niepoprawnie *lazarysta*, tak też EK XII 1250 i EK Wykaz skrótów, 7] z łac. *Lazarista, -ae* [Jougan 381], zwani w Polsce częściej *Misjonarzami*, a więc zgromadzenie księży założone przez św. Wincentego à Paulo w roku 1624 w celu kształcenia i wychowania kleru oraz prowadzenia misji parafialnych. Nazwa pochodzi od Szpitala św. *Lazarza* w Paryżu. Zob. *Misjonarze*.

Legioniści Chrystusa – łac. *Congregatio Legionariorum Christi*, **Misjonarze Najświętszego Serca Jezusowego i Panny Bolejącej**, hiszp. *Legionarios de Cristo*, *Misioneros del Sagrado Corazón de Jesús y de la Virgen de los Dolores*, LC; zgromadzenie kleryczne na prawie papieskim, założone w roku 1941 w mieście Meksyk przez Marcjalia

Maciela dla propagowania kultu Serca Pana Jezusa; mają dom w Gdańsku, przy ul. Stągiewnej 11 [szerzej zob. E. Ziemann, EK X 663–664, Wykaz skrótów, 8].

Lolardzi zob. *aleksjanie*

Marianie – oficjalna nazwa łacińska *Congregatio Polona Ordinis Fratrum Conceptionis Beatae Mariae Virginis Immacolatae* A. Pakuła [EK XI 1353–1355; LZ 84–85] podaje oficjalną nazwę w postaci **Zgromadzenie Księży Marianów pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny**, łac. *Congregatio Clericorum Marianorum sub titulo Immacolatae Conceptionis Beatiſsimae Virginis Mariae*, MIC; założeni przez pijara ks. Stanisława Papczyńskiego w roku 1673 dla szczególnego nabożeństwa do Najświętszej Maryi Panny i modlitwy za dusze zmarłych [Kowal 220–221]. Nazwa od łac. przymiotnika *Marianus* : *Maria*, por. z III cz. Dziadów A. Mickiewicza *Sodalis Marianus sum* 'jestem sodalisem mariańskim' lub też wprost od *Maria* (dziś *Maryja*) z formantem *-janin*, jak *bazylianin*, *salezjanin*.

Marianiści, Towarzystwo Maryi – łac. *Societas Mariae*, SM – kleryckie zgromadzenie zakonne, założone w roku 1817 w Bordeaux przez ks. G. J. Chaminade'a, członkowie składają 4. ślub oddania się w sposób trwały i nieodwołalny (*votum stabilitatis*) na służbę Maryi; zatwierdzeni przez papieża w roku 1838, ich hasłem: *Fortes in fide* 'Silni w wierze' przez nawiązanie do słów św. Piotra (1P 5, 9), byśmy się przeciwstawiali szatanowi *mocni w wierze: Cui resistite fortes in fide* i *Per Matrem ad Filium* 'Przez Matkę do Syna' [LZ 86]; znane także **marianistki, Córki Maryi Niepokalanej**, *Filles de Marie Immaculée*, FMI, założone w roku 1816 w Agen (Francja) przez A. de Trenquelléon dla prowadzenia działalności apostolskiej wśród ludności wiejskiej [szerzej M. Daniluk, EK XI, 1355–1356]. Nazwa od imienia *Maryja*, franc. *Marie* za pomocą rozszerzonego formantu *-anista* lub od łac. podstawy (*Societas*) *Mariana* z suf. *-ista*, por. hasło *Marianie* i *Kapłani mariańscy*.

Maryści – popularna nazwa dwóch odrębnych zgromadzeń zakonnych: ojców i braci, utworzonych w ramach Stowarzyszenia Maryi, powołanego w roku 1816 z kapłanów wyższego seminarium duchownego w Lionie dla duchowego odrodzenia Francji i ewangelizacji terenów misyjnych. Pierwsze to Ojcowie Maryści, franc. *Société de Marie*, założeni w roku 1818 w Fourvière przez J. C. Colina, zatwierdzeni przez papieża Grzegorza XVI, pracujący na misjach w wielu krajach Europy, USA i Meksyku. Drugie to bracia, po franc. *Petits Frères de Marie*, łac. *Institutum Fratrum Maristarum a Scholis*, FMS [EK, Wykaz skrótów, 8], założeni w roku 1817 w La Valla przez Marcelina Champagnata, ojca marystę, który zorganizował grupę braci do nauczania i wychowywania młodzieży wiejskiej, zatwierdzenie papieskie otrzymali dopiero w roku 1863. Gałąź żeńska **marystek** założyła Jeanne Marie Chavoïn, zatwierdzenie papieskie nastąpiło w roku 1884 [szerzej zob. M. Daniluk, EK XII 113–115; Jougan 141, poz. 15]. Nazwa zatem od imienia *Marie* we franc. z suf. *-iste*, po polsku *-ista*.

Mechitar(z)yiści – zwani inaczej **benedyktyni ormiańscy** – prowadzą duszpasterstwo wśród katolickich Ormian i uprawiają działalność kulturalną i naukową. Nazwę zawdzięczają kapłanowi ormiańsko-katolickiemu, Piotrowi Mechitarowi (1676–1749); założył on w roku 1701 w Konstantynopolu zgromadzenie zakonne, oparte początkowo na regule św. Antoniego, potem od roku 1711 przyjęli regułę św. Benedykta; obecnie dzielą się na grupę wenecką i wiedeńską [Kowal 224; Um II 330–331; M. Daniluk, EK XII 355]. Nazwa zatem od nazwiska założyciela *Mechitar* z suf. *-ista*.

Mercedyści lub **mercedariusze**, **mercedaryści** – dla ratowania niewolników z niewoli saraceńskiej powstały w średniowieczu 2 zakony: 1) trynitarzy [zob.] i 2) *mercedystów* [Um I 458, zwanych przez Kowal 226 i KIS IV 265 *mercedariuszami* i *mercedarzami*; też Jougan 471 s.v. *Ordines mendicantes*, poz. 6, a M. Daniluk, EK XII 553 nazywa ich również *mercedariuszami* i według mnie nieudanie *mercedarystami*], *Fratres Ordinis Beatae Mariae de Mercede Redemptionis Captivorum*, OdeM [EK, Wykaz skrótów, 8], założonych w roku 1223 przez Hiszpanów: św. Piotra z Nolasco, zm. w roku 1256 i św. Rajmunda z Pennafort, zm. w roku 1275. Członkowie tych zakonów (rycerskich) odbijali jeńców, wykupywali ich, a w braku pieniędzy sami oddawali się w niewolę za uwolnionych; obecnie zakon prowadzi misje i zajmuje się dziełami miłosierdzia chrześcijańskiego [Kowal 226; Um I 458]. Nazwa pochodzi ostatecznie od łac. rzeczownika *merces*, *-edis* ‘zapłata, wynagrodzenie’: *mercedysta* utworzony został za pomocą przyrostka *-ista* od tematu *merced-*, *mercedariusz* od łac. rzeczownika *mercedarius*, *-ii* ‘ten, kto daje wynagrodzenie za wykonaną pracę’ [Plezia III 479] z wymianą łac. *-s* na polskie *-sz*.

Michaelici – oficjalna nazwa łacińska *Societas Sancti Michaelis Archangeli*, SSMA [E. K. Wykaz skrótów, 7], z czego polska nazwa Towarzystwo św. Michała Archanioła [Jougan 142], założone zostało w roku 1897 na wzór salezjański przez ekssalezjanina bł. ks. Bronisława Markiewicza (1842–1912) w Miejscu Piastowym pod Krosnem, zatwierdzeni w roku 1921 dla kształcenia chłopców w rzemiosłach, rolnictwie i kupiectwie lub w gimnazjach [LZ 87]. Ks. Markiewicz założył również w Miejscu Piastowym **michaelitki** [Um II 504]. Nazwa pochodzi od imienia archanioła *Michała*, po łacinie *Michael* (z hebr. *mikhāēl* ‘*Quis ut Deus*, któż jak Bóg’) z suf. *-ita* w l. pol. z regularną formą l. mn. na *-i*: *michaelici*. Homonimiczny termin *michaelici* oznacza ‘heterodoksyjny ruch w Kościele etiopskim w wiekach XV i XVI’ [zob. B. Modzelewska, EK XII 790].

Miechowici zob. *Bożogrobcy*

Minimici – zwani także *Zakon Minimitów*, po łacinie *Ordo Minimorum*, OM; założeni zostali przez Franciszka z Paoli w Paoli jako wspólnota eremitów św. Franciszka z Asyżu, zatwierdzeni w roku 1474 przez papieża Sykstusa IV, w roku 1492 otrzymali nazwę *Ordo Minimorum* ‘Zakon najmniejszych’ z wyraźną aluzją do słów Chrystusa o podaniu np. kubka świeżej wody *jednemu z tych najmniejszych* (Mt 10,42). Tenże F. Paoli założył gałąź żeńską – **Minimitki** [EK XII 1165–1166]. Nazwa pochodzi od łac. stopnia najwyższego przymiotnika *parvus* ‘mały’, tj. *minimus* ‘najmniejszy’ z suf. *-ita* < gr. *-itēs* ‘najmniejszy’.

Misjonarze św. Rodziny – po łacinie *Congregatio Missionariorum a Sancta Familia*, MSF powstałi w Holandii (Grave) w roku 1895 dzięki staraniom J. B. Berthiera dla działalności misyjnej, duszpasertwa rodzin, powołań zakonnych i kapłańskich [B. Mikutra, EK XII 1249; BHKK 369; Um II 500; LZ 100]. Prowadzą m.in. parafię pw. Świętej Rodziny w Wielkim Klińcu pod Kościerzyną; w domu zakonnym mieści się także od roku 1938 kaplica pod tym wezwaniem dla miejscowej ludności. Nazwa czytelna, pod względem słowotwórczym jest zestawieniem słowotwórczym. Z członem *misjonarze* lub *misje* notuje się wiele nazw zgromadzeń zakonnych [zob. Kowal 230]: a) **Zgromadzenie Misji Afrykańskich** założył w Lymnie w 1856 roku Melchior de Marion-Bresillac. Po 3 latach wszyscy misjonarze (z wyjątkiem jednego) zmarli na żółtą febrę, pozostały przy życiu jeden O. Pique odnowił zgromadzenie; b) **Misji Zagranicznych Towarzystwo** w Mediolanie, powstałe na życzenie papieża Piusa IX w roku 1856, złożone z kapłanów diecezjalnych,

chętnych do pracy na misjach zagranicznych; c) **Angielskie Zgromadzenie Misji Zagranicznych w Mill-Hill** założone w roku 1866 przez kardynała Vaughana, arcybiskupa Westminsteru; d) **Towarzystwo Misji Zagranicznych w Paryżu** powstało w latach 1658–1663, założone przez dwóch biskupów francuskich; e) **Stowarzyszenie Misji Zagranicznych św. Piotra i Pawła w Rzymie**, powstałe w r. 1867 dzięki staraniom ks. Avanzini; f) **Misjonarze Związku *Consolata* w Turynie** założył w roku 1905 ks. Józef Alalamano; g) **Misjonarze św. Franciszka Salezego z Annecy**, powstał w roku 1838; h) **Misjonarze-Józefici** – zgromadzenie założone w Meksyku w roku 1872 przez ks. Józefa Vilaseca; podaje się też wiele zgromadzeń kapłanów zwanych **Józefitami** [Kowal 176] – nazwy powstałej od podstawy *św. Józef* z formantem *-ita*, zapożyczonym z łac. *-ita* < gr. *-itēs*. Notuje się także **Józefitki**, powstałe w roku 1884 we Lwowie, powstałe za sprawą ks. Zygmunta Gorazdowskiego; opiekują się chorymi, ubogimi, starcami i dziećmi [Um II 506]; i) **Misjonarze od Krwi Przenajdroższej** – zgromadzenie czynne od roku 1815, po łacinie *Congregatio Pretiosissimi Sanguinis (Christi)*, CPPS; mają dom misyjny w Swarzewie na północnych Kaszubach i ujawnieni jako **Księża Misjonarze Krwi Chrystusa**; j) **Misjonarze Matki Bożej Afrykańskiej**, zwani **białymi ojcami** – zgromadzenie założył w roku 1868 kardynał Lavigerie; k) **Misjonarze Matki Bożej Saletyńskiej**, założeni w roku 1852, mają parafię w Gdańsku-Sobieszewie i ujawnieni jako **Księża Saletyni** lub Misjonarze Matki Boskiej z La Salette, MS + Missionarii (Beatae) Mariae (Virginis de La Salette), por. *Saletyni*; l) **Misjonarze św. Wincentego à Paulo**, zwani **Lazarzystami** [zob.], też **Zgromadzenie Misji**, łac. *Congregatio Missionis*, CM; zgromadzenie założył św. Wincenty à Paulo w roku 1624 [EK XII 1625] w Paryżu, w Polsce znani od roku 1651, kiedy sprowadziła ich Maria Ludwika, żona króla Jana Kazimierza; sławy zgromadzeniu przydał ks. Konstanty Michalski (1870–1947) [zob. Kowal 231; Um II 158. Zob. także *misjonarki katechetki* w EK XIV 623, poz. 7].

Murialdyni – gałąź józefitów (*józefici murialdyni* i *murialdynki*) założona przez św. Leonarda *Murialda* w roku 1873 w Turynie dla wychowywania i kształcenia młodzieży oraz prowadzenia działalności misyjnej, otrzymali ostatecznie zatwierdzenie w roku 1897, nazywani po włosku *Giuseppini del Murialdo*, po łacinie *Congregatio sancti Joseph*, z czego i skrót CSI [szerzej zob. M. Daniluk, EK VIII 173–174 i Wykaz skrótów, 7]. Odpowiednikiem żeńskim zgromadzenia są *murialdynki*. Nazwa utworzona od nazwiska założyciela *Murialdo* z suf. (po włosku) *-ino*, pol. *-yn* w l. poj., *-yni* w l. mn.

Norbertanie, Zakon Kanoników Regularnych Premonstratensów – *Candidus et Canonicus Ordo Praemonstratensis*, OPraem – zakon kanoników regularnych reguły św. Augustyna (z elementami reformy w Cluny i cysterskiej), założony w roku 1120 przez św. Norberta (1088–1134) dla pracy misyjnej [Kowal 250; Um I 455; J. Szczęsna, EK XIII 1384–1392]. Pierwszy klasztor założył w roku 1120 (i tegoż roku zatwierdzony przez Honoriusza II) we francuskiej dolinie skalistej *Prémontré*, po łacinie *Premonstratum*. Od imienia założyciela nazywani są *norbertanami*: *Norbert* z suf. *-anin* wskazujący w łacinie na wyzwolenców i adoptowanych ‘synowie (duchowi) św. Norberta’, a od łacińskiego przymiotnika od nazwy miejscowej *Praemonstratum* – *Praemonstratensis* – **premonstratensami**. Obserwuję, że u narodów sąsiednich i poza Pomorzem w częstszym użyciu jest nazwa *premonstratensi* i *premonstratenski*, na Pomorzu *norbertanie* i *norbertanki* w odniesieniu do zakonnic z Żukowa pod Gdańskiem. Norbertanki bowiem, czyli siostry kononicki regularne zakonu premonstratensów / białe kononicki św. Norberta, *Ordo Prae-*

monstratensis, OPraem; powstały już w roku 1120 jako zakon podwójny z pobożnych kobiet towarzyszących norbertanom w działalności ewangelizacyjnej, zatwierdzenie otrzymały w roku 1126 od Honoriusza II. Do Polski przybyły w roku 1162 do klasztoru na Zwierzynicu pod Krakowem, skąd wyszła bl. Bronisława, w roku 1229 powstały domy w Imbramowicach, z roku 1265 pochodzi ich menologium ‘księga zmarłych’ z Wrocławia, do Żukowa przybyły w roku 1209 ze Strzelna na Kujawach do klasztoru ufundowanego przez księcia Mściwoja I [Pelp 765]. Norbertanie przybyli już w roku 1124 do Kościelnej Wsi i Ołbina pod Wrocławiem.

Oblaci – może zacząć od tego, że w kościele znane od czasów pradawnych *oblaty*, czyli ‘ofiary’ z łac. *oblatus* ‘dar ofiarowany’ w postaci różnych darów w naturze na kościół, potem chleb i wino, od wieku XI pieniądze; dziś ofiara pieniężna złożona za odprawioną mszę św. to *stipendium mszalne*. Ofiara złożona z produktów jadalnych, jak zboże, mąka, chleb, jajka zwała się *oblatio*, *-onis*; w średniowieczu ofiarowywano dzieci do klasztorów, zarówno chłopców (*pueri oblatis*), jak i dziewczynki (*puellae oblatae*), obowiązywała wtedy zasada: *Monachum aut propria facit devotio, aut paterna voluntas* ‘Zakonnikiem zostaje się albo z prywatnej pobożności, albo z woli ojca’. Można także było powiedzieć *donati* lub *donatae*, por. imiona *Donat* u 1126 mężczyzn i *Donata* u 6681 kobiet w SIW (przydomek łac. *cognomen Donatus* dla mężczyzn i *Donata* dla kobiet znany w starożytnym Rzymie, także wśród chrześcijan [zob. IC 298]), wszystko to echa ofiarowania na służbę świątynną w Starym Testamencie. Oblatami nazywano także: 1) osoby żyjące przy klasztorze bez złożonych ślubów zakonnych; 2) osoby należące do tzw. trzecich zakonów, tercjarzy; 3) zgromadzenia zakonne, gdzie zamiast ślubów składa się tzw. **zaofiarowanie**, zwane po łacinie również *oblatio*, polegające na przyrzeczeniu wytrwania i wreszcie kongregacje, gdzie składa się śluby proste (*vota simplicia*). Tu wyróżnić można: a) **Oblaci św. Ambrożego**, założeni w roku 1578 przez św. Karola Boromeusza, od roku 1848 nazywa się ich *oblatami św. Karola*, b) **Oblaci Najświętszej Maryi Panny**, zwani **marianami** [zob.], c) **Oblaci Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny**, *Oblati Mariae Immaculatae*, OMI, założeni w roku 1816 przez ks. biskupa Karola de Mazenod, zajmujący się wychowaniem młodzieży oraz prowadzą misje krajowe i zagraniczne; mają dom w Gdańsku; d) **Oblaci św. Franciszka z Annecy**, tj. św. Franciszka Salezego, zatem po łacinie *Institutum Oblatorum S. Francisci Salesii*, OSFS – zgromadzenie francuskie powstałe w roku 1883 [według Jougana 1871] dla prac misyjnych; e) zakon **Oblatów św. Franciszka Salezego z Troges** (bez formy łacińskiej), istniejący od roku 1875 i zajmujący się wychowaniem młodzieży robotniczej i misjami zagranicznymi [Kowal 254]; f) **Oblaci św. Hilarego**, inaczej zwani **Dzieci Niepokalanej** – zgromadzenie założone w roku 1857 w Poitiers w celach misyjnych; g) podają **Oblaci NMP**, po łacinie *Congregatio Oblatorum Beatae Mariae Virginis*, OMV, założeni w roku 1815 (lub 1816 [Kowal]) i zatwierdzonych roku 1826, zajmujący się rozszerzaniem dobrej książki [Jougan 455; Kowal 254]; nadto **Oblaci św. Józefa**, *Congregatio Oblatorum S. Ioseph*, założeni w roku 1878 i zatwierdzonych w 1909 [Jougan 455; Kowal 254]. Por. *Oblatki Opatrzności* [EK XIV 623, poz. 8]. J. M. Marszalska [EK XIV 188] podaje termin *oblacja* ‘obrzęd przyjęcia *oblata* do wspólnoty monastycznej’ i objaśnia, że kandydat zobowiązuje się do życia zgodnego z regułą zakonu, bez składania ślubów i synonimiczny *oblatura* [ibidem, 189]; słowniki ogólne polszczyzny notują *oblacja* w znaczeniu ‘ofiara, np. mszy św.’, ‘dar ofiarny’ z łac. *oblatio*, *-onis* ‘ofiara’. Jednak na przykładzie tych rodzin zakonnych budzi się uwaga: czy nie na-

leżałoby połączyć kilku rodzin, mających te same konstytucyjne cele. Przypomnieć można, że polski *opłatek*, którym się przełamujemy w czasie wieczerzy wigilijnej, pochodzi ostatecznie (poprzez medium czeskie) z łac. (*donum*) **oblatum** ‘(dar) ofiarowany’.

Obserwanci zob. *alkantaryści, minoryci, bernardyni, kapucyni, reformaci*.

Oliwetanie – zgromadzenie zakonne reguły św. Benedykta, założone przez św. Bernarda z Tolomei w roku 1313 w Monte *Olivet* i jego gałąź żeńska, założona przez św. Franciszkę Rzymiankę (zm. 14400, oficjalnie po łacinie nazywane *Ordo S. Benedicti Montis Oliveti*, OSBOLiv [S. Brzozecki, EK XIV 535–536]. Celem zakonu i zgromadzenia jest uprawianie nauk teologicznych, szerzenie kultu Najświętszej Maryi Panny i wychowanie młodzieży [Kowal 262; UM I 602; Jougan 405]. Gałąź żeńska **oliwetanki**, po łacinie *Congregatio S. Mariae Montis Oliveti S. Benedicti*. Nazwa od miejscowości (Monte) *Olivet* z suf. *-anie*, wskazującym tu na mieszkańca, por. *gdynianie, warszawianie* ‘mieszkańcy Gdyni, Warszawy’.

Oratorianie zob. *Filipini*

Orioniści – zwani oficjalnie **Małe Dzieło Boskiej Opatrzności**, łac. *Parvum Opus Divinae Providentiae* lub *Filii Divinae Providentiae* ‘Synowie Bożej Opatrzności’, z czego skrót FDP. Założeni zostali w roku 1903 (lub w roku 1893 [według EK XIV 791] przez sługę Bożego ks. Alojzego Orione; działają wśród ludności poprzez zakłady wychowawcze, dobroczynne. Pierwszą placówką w Polsce był Dom Misyjny św. Trójcy w Zduńskiej Woli, powstały w roku 1924, obecnie ma zakłady w Kaliszu nad Prosną i we Włocławku [zob. RDW „Rocznik diecezji włocławskiej (na) rok 1978, s. 404–405]. Ich hasłem są słowa św. Pawła: *Instaurare omnia in Christo* ‘Odnowić wszystko w Chrystusie’ (Ef 1,10). Nazwa pochodzi od nazwiska *Orione* z suf. *-ista*, por. *asumpcjonści, pasjonści, redemptoryści, trapiści, werbiści*. Istnieje także gałąź żeńska klasztoru, mianowicie **orionistki**, czyli oficjalnie **Zgromadzenie Sióstr Małych Misjonarek Miłosierdzia**, łac. *Congregatio Sororum Parvarum Missionariorum a Misericordia*, założone w roku 1915 w Tortonie (w Piemoncie) przez Luigiego Orione w celu opieki nad biednymi i opuszczonymi [I. Jastrzębska, EK XIV 791]; z domem prowincjalnym w Zalesiu Górnym, gm. Piaseczno pod Warszawą.

Pal(l)otyni – założeni przez św. Wincentego Pallotego (1795–1850), apostoła Rzymu: działał wśród młodzieży, chorych i więźniów, którym w roku 1834 założył Zjednoczenie Apostolstwa Katolickiego, stowarzyszenie księży nazwane *Pia Societas Missionum* ‘Pobożne Towarzystwo Misyjne’, potem (i dziś) Stowarzyszeniem Apostolstwa Katolickiego, łac. *Societas Apostolatus Catholici*, SAC. Ich hasłem słowa św. Pawła: *Caritas Christi urget nos* ‘Miłość Chrystusa przynagla nas’ (2 Kor 4,15). Członkowie nie składają ślubów, lecz przyrzeczenie życia wspólnego w czystości, ubóstwie i posłuszeństwie oraz pozostawania w zgromadzeniu i nieprzyjmowania godności kościelnych. Święty założył także **pal(l)otynki**, które prowadzą życie wspólne na wzór III Zakonu św. Franciszka, pomagają zwłaszcza na misjach zagranicznych. Do zgromadzenia należą także tzw. **agregowani** (z łac. *aggregare* ‘dołączyć, skupić’, ostatecznie od łac. *grex, greg-is* ‘trzoda’), tj. ‘dołączeni’, czyli duchowni i świeccy wspierający dzieła zgromadzenia. Do Polski przybyli w roku 1907; prowadzą także działalność wydawniczą w Poznaniu, a w Warszawie wydają od roku 1927 „Przegląd Katolicki”. Nazwa jest adaptacją łacińskiego określenia *pallotinus* od *Palloti* z patronimicznym sufiksem *-inus* ‘syn (duchowy) św. W. Pallotego’ [Um II 499; Kowal 269; KIS VI 169; LZ 106].

Pasjoniści – (po łacinie *Clerici excalceati Sanctissimae Crucis et Passionis Domini Nostri Iesu Christi*, CP ‘Kapłani bosi Krzyża św. i Męki Pańskiej Pana naszego Jezusa Chrystusa’, założeni przez św. Pawła od Krzyża (1694–1775 r.) w roku 1725 [Kowal 276] lub w roku 1737 [Um II 330], lub w 1720 [według LZ 198]; pierwszy dom zakonny w Orbetello, nazwany *Ritiro* ‘odosobnienie’. Nazwani też *Congregatio Passionis Jesu Christi*, CP ‘Zgromadzenie Księży Pasjonistów’ [EK. Wykaz skrótów, 7]. W programie mają prowadzenie misji ludowych i szerzenie nabożeństwa do kultu Krzyża i Męki Pańskiej (na habitach noszą wizerunek krzyża na tle serca z napisem *Iesu Christi Passio* ‘Męka Jezusa Chrystusa’), składają w tym przedmiocie specjalny, czwarty ślub; od roku 1923 są także w Polsce, pierwszy ich dom powstał w Przasnyszu. Założone również przez św. Jana od Krzyża **pasjonistki** w roku 1771; oddają się życiu kontemplacyjnemu [por. także KIS IV 564–566; EK. Wykaz skrótów, ; 7 z nazwą *Zgromadzenie Sióstr Męki Pańskiej*, po łacinie *Congregatio Sororum Pasionis Domini Nostri Jesu Christi*]. Nazwa pochodzi od łac. rzeczownika *passionista*, -ae ‘członek zakonu *pasjonistów*’, ostatecznie *Passio*, -onis ‘Męka Pańska’ [Jougan 463].

Paulini – powstałi w roku 1250 na Węgrzech, w Pecs, a przez papieża Klemensa V zatwierdzeni zostali w roku 1308. Do Polski sprowadził ich w roku 1382 Władysław Opolczyk do wybudowanego dla nich klasztoru na Jasnej Górze w Częstochowie, powierzył im także cudowny obraz Matki Boskiej, znajdujący się dotąd na zamku książęcym w Bełzie. Kanonik krakowski i wybitny historyk Polski, Jan Długosz, ufundował dla nich klasztor na Skalce w Krakowie w roku 1479. W archidiecezji gdańskiej znajdują się w Gdyni. Nazwę wzięli od św. Pawła, pierwszego pustelnika z Teb z IV wieku, po łacinie *Paulus Eremita*, stąd ich pierwotna nazwa *eremici* ‘pustelnicy św. Pawła’, do imienia *Paulus* ‘Paweł’ dodano bowiem patronimiczny przyrostek -inus ‘synowie (duchowi) św. Pawła’, po łacinie oficjalnie nazywani *Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae*, OSPPE ‘Zakon Braci św. Pawła Pierwszego Pustelnika’ [Jougan 486], co do struktury por. *benedyktyni*, *bernardyni* [Kowal 279; Um I 601; LZ 110].

Pauliści – amerykańskie zgromadzenie misyjne **św. Pawła** założone przez P. Heckera ok. 1858 r. (zm. w roku 1888), którego zadaniem było nawracanie protestantów amerykańskich [Um II 412, 500], według LZ [LZ 112] założycielem był bł. Jakub Alberione, Włoch. Nazwa od ang. **Paulist** (*Father*), zaadaptowana do polszczyzny jako *paulista*.

Pijarzy – po łacinie *Odo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*, SP ‘Zakon Kleryków Regularnych Ubogich Matki Bożej Szkół Pobożnych’, podawane niekiedy jako *Patres Scholarum Piarum* ‘Ojcowie Szkół Pobożnych’ [UM II 157]; założeni przez uczonego kapłana hiszpańskiego św. Józefa z Calasanza (1556–1648), nazywanego w sposób spolszczony *Kalasanty* lub *Kalasancjusz* ze zlatynizowanej formy *Calasantius* od *Calasanza*, zamku pod *Patralta* w Aragonii, w Hiszpanii [Jougan 83], członka założonego niegdyś przez św. Karola Boromeusza Towarzystwa Szkół Nauki Chrześcijańskiej. Temu pierwotnie stowarzyszeniu kapłanów Grzegorz XV nadał regułę św. Augustyna [według Kowal 283 Paweł V w roku 1617]. Świętemu założycielowi chodziło o nauczanie i wychowanie młodzieży, gdy w roku 1597 zakładał wspomniane stowarzyszenie, do czego zakonnicy zobowiązują się IV ślubem. Hasłem przewodnim ich życia i pracy *Pietas et litterae* ‘Pobożność i nauka’. Pijarzy sprowadzeni do Warszawy przez króla Władysława IV (dziś prowadzą szkołę średnią i konwikt w Krakowie, parafię w Cielicach) odegrali wielką rolę w historii szkolnictwa polskiego, dość wspomnieć tu, że wy-

dali Stanisława Konarskiego, reformatora szkolnictwa w Polsce i założyciela Collegium Nobilium w Warszawie oraz ks. Onufrego Kopczyńskiego, autora *Gramatyki polskiej dla młodzieży szkolnej*. W archidiecezji gdańskiej znajdują się w Bolszewie pod Wejherowem. Nazwa polska *pijarzy*, kojarzona z czasownikiem *pić* (por. podstawową formę przymiotnikową *pius* i imię *Pius* 124, zapisane u 4 mężczyzn jako *Pijus* odnoszone do *pijus* ‘pijak’, *de facto* jako bazę (podstawę) przyjmuje łacińską formę tematu dop. l. mn. *pijar* < łac. *piar-* z końcówką *-i*, po rz *-y* (jak *autorzy*, *retorzy*). Od imienia założyciela nazywani niekiedy *kalasantyni* [EK, Wykaz skrótów, 7], skrót COp = *Congregatio pro Operariis Christianis a Sancto Josepho Calasantio* ‘Zgromadzenie Pracowników Chrześcijańskich św. Józefa Kalasancjusza’.

Pocieszyciele – oficjalna nazwa **Zgromadzenie Braci Pocieszycieli z Getsemani**, *Congregatio Fratrum Consolatorum de Gethsemani*, CCG; założeni zostali przez Czecha, ks. Józefa Jana Litomiskygo w roku 1922; pracują wśród najbiedniejszych, opuszczonych, bezdomnych, więźniów i alkoholików. W Polsce mają dom we Wrocławiu. Nazwa równa wyrazowi pospolitemu *pocieszyciel* w l. mn. bez związku z wcześniejszą rodziną żeńską *Pocieszycielek*, założoną przez o. H. Koźmińskiego.

Redemptoryści – *Congregatio Sanctissimi Redemptoris*, CSsR; założeni przez św. Alfonsa Liguoriego (1696–1787) w roku 1732 w Scali pod Amalfi, we Włoszech do pracy misyjnej nad ubogim ludem, zatwierdzeni przez Benedykta XIV w roku 1749; pracują głównie na misjach zagranicznych, piszą także i wydają książki religijne, również czasopismo *Homo Dei* ‘Człowiek Boży’ dla kapłanów o różnej częstotliwości i (sukcesywnie) w różnych miejscowościach. Jako hasło przyjęli słowa ps. 129, 7: *Copiosa apud Eum redemptio* ‘Obfite u Niego odkupienie’ [LZ 118]. Prócz podstawowych trzech ślubów: ubóstwa (*paupertatis*), czystości (*castitatis*) i posłuszeństwa (*obedientiae*) składają czwarty, że pozostaną do śmierci w zakonie. Drugim filarem zakonu był Morawianin św. Klemens Maria Hofbauer (zm. 1820), spolszczone Dworzak (bo niem. *Hofbauer* to ‘rolnik nadworny’), który w roku 1787 osiedlił się z kilkoma współbraćmi w Warszawie (uzyskał tytuł *Apostoł Warszawy*) przy kościele Benona i dlatego w Polsce nazywani dawniej **benonitami**; Ks. H. Fros [KIS I 415–416] wspomina, że imię *Benon* nosiło czterech biskupów z cesarstwa niemieckiego z X–XII wieku; z nich najbardziej znany św. Benon z Miśni, zmarły 16 VI 1106; według tradycji apostoł Wenedów i inicjator rolnictwa, patron Monachium i Bawarii. Nazwa *redemptoryści* pochodzi z łac. *Redemptor*, *-oris* ‘Odkupiciel’, o Chrystusie. Gałąź żeńską zgromadzenia, **redemptorystki**, zatwierdziła Stolica Apostolska w roku 1750, założył ją również św. Alfons Liguori, inicjatorem był jednak Tomasz Falwia, biskup w Castellamare [Kowal 320; Um 330].

Rekolekci – *Ordo Recollectorum Sancti Augustini*, ORSA; założeni w roku 1588 [Jougan 471, poz. 3b; Um II 496]. Powstali z domów *rekolekcyjnych* (stąd i środowiskowa nazwa *rekolekt* z łac. *recollectus*, *-a*, *-um* w l. poj. *rekolekci* w l.mn., nienotowana w słownikach języka polskiego, gdzie tylko od początku XX wieku *rekolektant*, *rwekolektantka* ‘odbywający, -a rekolekcje’ oraz *rekolekcjonista* ‘prowadzący rekolekcje’, *rekolekcje*, naturalnie, notowane przez Słownik Lindego z początku XIX wieku). Powstali we Francji, rozpowszechnili się w Niderlandach [BHKK 3, 172].

Reformaci – odłam zakonu franciszkanów, którzy razem z bernardynami i kapucynami zachowują już od roku 1532 surowszą regułę św. Franciszka. Papież Leon XIII połączył reformatów i bernardynów w jeden **Zakon Braci Mniejszych**. Do Polski przybyli refor-

maci w roku 1622 [Kowal 320]. Nazwa pochodzi od łac. imiesłowu biernego czasownika *reformato*, *-are*, *-avi*, *-atum* ‘przekształcać, od nowa kształtować, poprawiać’, tj. *reformat-us*, a więc w l. poj. *reformat*, w l. mn. *reformat-i*.

Rogacjoniści – oficjalnie **Zgromadzenie Rogacjonistów Serca Jezusowego**, *Congregatio Rogationistarum a Corde Jesu*, RCI; założeni przez ks. Annibale Maria di Francia w Messynie (kanonizowany przez Jana Pawła II w roku 2004) w roku 1897 dla wychowania i uświęcenia biednej i opuszczonej młodzieży [LZ 120]. Nazwa pochodzi od łac. rzeczownika *rogationista*, *-ae* ‘uczestnik błagalnej procesji 25 kwietnia (św. Marka) i w dniach krzyżowych (procesje do krzyży), po łacinie *dies rogationis* lub w skrócie *rogationes* z modlitwami o pomyślne urodzaje’, szerzej ‘usilnie błagający, modlący się’.

Rosminianie – członkowie zgromadzenia zakonnego, założonego przez ks. Antoniego Rosminiego (1797–1855) w roku 1828 w Domodossola, zwanego inaczej *Instytutem Miłości*, które poświęca się pracy rekolekcyjnej i misyjnej oraz prowadzi zakłady poprawcze dla zaniedbanych chłopców. Od roku 1831 istnieje żeńska gałąź zgromadzenia, tj. **rosminianki**, które łączą ducha kontemplacji z dziełami miłosierdzia: prowadzą przedszkola dla dzieci, zakłady wychowawcze dla dziewcząt oraz instytuty wiedzy religijnej dla kobiet. Mają swe domy we Włoszech i w Anglii [Kowal 328]. Dopowiedzieć trzeba, że wiele też filozoficzno-religijnych wspomnianego ks. A. Rosminiego, zwanych *rosminianizmem* zostało potępionych przez Kościół [Kowal 329; por. także Um II 384].

Saletyni – polska nazwa *Księży saletynów* lub *Misjonarzy Matki Boskiej z La Salette*, *Congregatio Missionariorum Dominae Nostrae a La Salette*, MS; założeni przez biskupa Philiberta de Bruillard z Grenoble w roku 1852 dla opieki nad pielgrzymami przybywającymi do słynnego miejsca objawień Najświętszej Maryi Panny; do Polski przybyli w roku 1905 do diecezji lwowskiej i przemyskiej. Nazwa jest spolszczeniem łacińskiego określenia *saletin*, dokonany przez odrzucenie łac. końcówki *-us* i dodanie do tematu *saletyn-* końcówki *-i* [Um II 498]. Nowe sanktuarium maryjne w La Salette rozwinęło się dzięki objawieniom Matki Boskiej w roku 1846 z różańcem w ręku dwojgu pastuszków: 15-letniej Mélanie Calvet i 11-letniemu Maximienowi Giraudowi [BHKK 3 *, 380; LZ 121].

Salezjanie – oficjalnie: Księża Salezjanie. Towarzystwo Świętego Salezego, w skrócie SDB = *Societas Don Bosco*, SDB; założone w roku 1857 przez św. Jana Bosko (1815–1888) w Turynie dla wychowania chłopców w różnych rzemiosłach; do Polski sprowadzeni w roku 1898, osiedli najpierw w Oświęcimiu, dziś czynni we wielu miejscowościach Polski, w archidiecezji gdańskiej w Gdańsku-Oruni i dwa domy w Rumi. Salezjaninem był kardynał August Hlond (1881–1948). Dewizą ich są słowa króla Sodomy do Abrahama: *Da mihi animas, caetera tolle (tibi)* ‘Daj mi (tylko) dusze, resztę weź (sobie)’ (Rdz 14,21). Gałąź żeńska to Córki Maryi Wspomożycielki, po łacinie *Congregatio Filiarum Mariae Auxiliatricis*, FMA; mają dom zakonny w Rumi; pospolicie zwane **salezjankami**, założone również przez św. Jana Bosco. Nazwa utworzona została od Santo Francesco di **Sales**, zlatynizowane do postaci **Salesius**, po polsku *Salezcy*; do tego dodany został przyrostek *-anin* [Um II 497; Kowal 335; LZ 123].

Salwatorianie – po łacinie *Societas Divini Salvatoris*, SDS; założeni w Rzymie w roku 1881 przez Niemca, ks. Jana Chrzyciciela Jordana (zm. 1918) (w zakonie Franciszek Maria od Krzyża) dla wychowania młodzieży, misji krajowych i zagranicznych, głoszenia rekolekcji [Um II 500; Kowal 336; Jougan 141, poz. 29; LZ 125–126]; mają dom w Krakowie

i w Trzebini pod Krakowem. Nazwa pochodzi od łac. rzeczownika *Salvator* ‘Zbawiciel’ (= Chrystus) z polskim sufiksem *-janin*, por. *bazylianie*, *marianie*.

Sercanie – Zgromadzenie Najświętszego Serca Jezusowego, *Societas Cordis Jesu* lub *Congregatio Sacerdotum a Sacro Corde Jesu*, SCJ; założeni zostali przez ks. Leona Jana Debona (1843–1925), Francuza w roku 1878 dla pracy wśród robotników [LZ 127]; mają m.in. dom w Gdyni. Wcześniej, w roku 1817 zatwierdzeni zostali przez Piusa VII *sercanie biali*; w Polsce działają od roku 1946, m.in. we Wrocławiu [ibidem 129]. Jest też gałąź żeńska – **sercanki**. Nazwa pochodzi od *Serçe* (Pana Jezusa) z sufiksem *-anin*.

Serwici – oficjalnie **Zakon Sług Najświętszej Maryi Panny**, *Ordo Servorum Beatae Mariae Virginis*, OSM [nie notuje Paruch; Jougan 471, poz. 7 podaje *Ordo Servorum Mariae*, zakon zebrzący założony w roku 1280, zatwierdzony w roku 1235; na s. 623 *Serviti*, *-orum*, ale na s. 142, poz. 30 podaje łac. nazwę *Congregatio Servorum a Charitate* założone w roku 1886, ale to zapewne inny zakon]. Nazwa jest regularnym spolszczeniem formy łac. *Serviti*, a ta to mianownik l. mn. imiesłowu przeszłego biernego (*part. perf. pass.*) *servitus*, *-a*, *-u* od *servio*, *-ire*, *-ivi*, *-itum* ‘służyć, posługiwać komuś’; znane ze słów wkładanych w usta Lucyperowi, gdy wypowiedział posłuszeństwo Bogu: *Non serviam Tibi* ‘Nie będę Ci służył’.

Skalabrynianie – (forma *Scalabrinianie* lub *Skalabrinianie* w polszczyźnie błędna: *c* należy oddać przez *k*, a po *r* pisze się *y*) – potoczna nazwa *Misjonarzy św. Karola Boromeusza*, po łacinie *Congregatio Misionariorum a Sancto Carolo* – *skalabrinianie*, CS [EK, Wykaz skrótów, 7; EK XII1248, poz. 34; EK VIII – K. Kuźmak s.v. Karol Boromeusz, poz. III 3] – „misjonarze św. K.[arola], zw.[ani] (od nazwiska założyciela) *skalabrinianie*, jak również żeńskie zgrom.[adzenie] > *skalabrinianki*. Jougan [426, poz. 13] podaje *Misjonarze św. Karola. Scalabrinianie, Pia Societas Missionariorum a S. Carolo pro Italis Emigratis*, PSSC, założeni zostali w roku 1887. Nazwa więc od nazwiska założyciela Włocha *Scalabrini*, o którym w dostępnych źródłach i opracowaniach niczego nie spotkałem, a EK zapowiada osobne hasło.

Somaskowie – po łacinie *Clerici regulares Somaschae*; założeni w roku 1532 w miasteczku Somasco pod Bergamo przez senatorowicza weneckiego Girolamo Miani (Hieronymus Aemilianus, zmarły w roku 1537). Ich zadaniem było zakładanie internatów dla młodzieży, opieka nad domami sierot, szpitalami i schroniskami dla ubogich. Zatwierdzeni zostali przez papieża Pawła III, w latach 1547–1555 byli połączeni z teatynami [Um II 122; LZ 131 jako *ojcowie somascy*]. Jougan [633] podaje *Somasci*, *-orum* z odpowiednikiem polskim *Somaskowie* – kanonicy regularni o łacińskiej nazwie *Ordo Clericorum Regularium a Somascha* i skrócie C.R.S., natomiast s.v. *Clerici Regulares* [poz. 2, 114] podaje dodatkowo rok założenia 1524. Nazwa więc od nazwy miasta, zaadaptowana do polszczyzny fleksyjnie z końcówką *-owie*.

Styliści – ludzie (znacznie częściej mężczyźni, rzadziej kobiety) mieszkający na wysokiej skale lub słupie, a więc bliżsi Boga i dalej odsunięci od świata, jak św. Szymon Słupnik, zmarły ok. 460 roku, który ponad 30 lat zamieszkiwał na wysokim (40 łokci) słupie pod Antiochią, stylitami byli także Daniel Stylita (zm. 493), który 30 lat spędził na słupie pod Konstantynopolem; Szymon Młodszy (zm. 596) miał przeżyć na słupie pod Antiochią aż 70 lat [Um I 152; Kowal 359]. Nazwa pochodzi od gr. rzeczownika *stýlos* ‘drewniany słup, kolumna’ [Abram IV 123], przejętego do łaciny jako *stylus* lub *stilus*, męczyzna stojący na słupie to po gr. *stylitēs*, z czego regularnie po łacinie *stylita* / *stilita* i po polsku *stylita*; zjawisko spędzania życia na słupie to *stylityzm*.

Sulpicjanie – oficjalnie **Towarzystwo św. Sulpicjusza**, *Societas Sancti Sulpitii*, SSS; założone w Paryżu w roku 1642 przez Jana Jakuba Olierą w celu kształcenia i wychowywania kleru. Patronem *Seminarium Sulpitianum* w Paryżu był św. Sulpicjusz, arcybiskup Bourges (zm. 647) [Jougan 659; Um II 158, 343, 423; Kowal 381]. Nazwa od imienia *Sulpicjusz* z suf. *-ianus* wskazującym na wyzwolenców lub adoptowanych ‘synowie (duchowi) św. Sulpicjusza’.

Synowie Matki Boskiej zob. Doloryści

Teatyni – łac. *Theatini*, *Ordo Clericorum Regularium* vulgo *Theatinorum*, Theat; założeni zostali w Rzymie przez Piotra Caraffę, biskupa Chieti (wcześniejsze *Theate*), późniejszego papieża Pawła IV (1555–1559) i św. Kajetana z Tieny (1480–1547), *Tiene*, zwanego dawniej *Theate* [por. Jougan 682]; powołani dla odnowienia kleru i wychowania kapłanów w roku 1524 i zatwierdzeni przez Klemensa VII. Do Polski sprowadzeni w roku 1664. Jest także rodzina żeńska **teatynki**, powstałe w Neapolu w roku 1547 staraniem Urszuli Benincasa, opiekę nad nimi przejęli w roku 1583 teatyni [Um 122; Kowal 377]. Nazwa zatem od przymiotnikowego określenia łacińskiego miejscowości *Theate* – *theatinus*, spolszczone na *teatyn* w l. poj., w l. mn. *teatyni*.

Templariusze – po łacinie *Pauperes commilitones de templo* ‘Biedni rycerze ze świątyni’; założeni zostali jako zakon rycerski w roku 1118 przez rycerzy francuskich z Hugonem de Paganis na czele; składał się on najpierw z braciszków zakonnych i rycerzy, w roku 1172 papież Aleksander III pozwolił im mieć w swym gronie także kapłanów. Ich zadaniem było otaczać zbrojną opieką drogi do Grobu Chrystusowego w Jerozolimie i samych pielgrzymów. Król Baldwin II osadził ich przy *Świątyni Salomona*, tej znanej ze Starego Testamentu, ponieważ *świątynia* po łacinie to *templum, -i*, a mieszkaniec świątyni – *templarius, -ii* (sami nazywali się *fratres templi Salomonis* ‘Bracia ze świątyni Salomona’), dlatego też polska nazwa *templariusz*, w l. mn. *templariusze*. Zakonnicy nosili białe płaszcze z czerwonymi krzyżami. Regulę dla nich napisał św. Bernard z Clairvaux, co przyczyniło im sławy, a potem bogactwa w całej Europie i bogactwo to w konsekwencji stało się przyczyną ich upadku. Z Jerozolimy przenieśli się do Akki, po upadku tego miasta na wyspę Cypr. Do Polski sprowadził ich książę Henryk Sandomierski i osadził w Opatowie. Król francuski Filip Piękny (1268–1312) rozpoczął prześladowanie zakonu pod pozorem herezji i sztuk magicznych, *de facto* zaś dla zagarnięcia ich majątków. Zakon rozwiązany został w roku 1312 przez papieża Klemensa V, część jego członków przeszła do joannitów [UM I 439; Kowal 378].

Oprócz tych głównych i szeroko znanych zakonów rycerskich (Joannici, Kawalerowie Mieczowi, Krzyżacy, templariusze) były zgromadzenia mniej znane, np. w latach 1150–1170 w Hiszpanii i Portugalii dla walki z Maurami powstał rycerz z Calatrava, Alcantara (*alkantarzyści*), Evora, rycerz skrzydła św. Michała (*Alae sancti Michaelis*) i św. Jakuba z Compostelli. Opierali się oni na zakonie cystersów albo kanoników regularnych. Półrycerskim zakonem byli **krzyżownicy z czerwoną gwiazdą**, żyjący w Czechach i na Śląsku. Przez pewien czas istniały w XIII wieku także siostry **krzyżowniczeki**.

Trapiści – po łacinie *Ordo Cisterciensium Reformatorem sive Strictioris Observantiae*, OCR [EK, Wykaz skrótów, 8]; założeni w roku 1664 przez Armanda Jana le Bouthllera de Rancé (zm. w roku 1700) w miejscowości La Trappe w Normandii. Początkowo byli odłamem cystersów, od roku 1892 istnieją jako samodzielny zakon o surowej regule. Nazwa powstała od miejscowości istnienia zakonu *Trappe* za pomocą suf. *-ista*. Istnieją także **trapistki** powstałe w roku 1688 [Um II 329; Kowal 386].

Trynitarze – dla ratowania niewolników z niewoli saraceńskiej powstały w średniowieczu 2 zakony: 1) trynitarzy (*Ordo Sanctissimae Trinitatis de Redemptione Captivorum*, OSsT), założony w roku 1198 przez św. Jana z Mathy (zm. w roku 1213) i św. Feliksa z Valois w celu uwolnienia i wykupienia chrześcijan, znajdujących się w niewoli tureckiej i tatarskiej u mahometan. Wyprawy po jeńców zwano *redempcjami*, z łac. *redemptio*, *-onis* ‘odkupienie’. Ich dewizą było i jest *Gloria Tibi Trinitas et captivis libertas!* ‘Chwała Tobie, Najświętsza Trójco, a jeńcom wolność’. Do Polski dla odnowy życia zakonnego sprowadził ich opat cystersów z Mogiły, Jan Denhof w roku 1685 [Kowal 388; Um I 458; Um II 327; Jougan 699; LZ 135]. Obecnie pracują na misjach zagranicznych. Nazwa pochodzi od łac. przymiotnika *trinitarius* ‘odnoszący się do Trójcy św.’, łac. *Trinitas*, *-atis*, z czego regularnie polskie *trynitarz* ‘członek (zakonu) Trójcy św.’ i przymiotnik *trynitarzy*. Drugim zakonem byli mercedyści [zob.].

Werbiści – oficjalnie Zgromadzenie Słowa Bożego, łac. *Societas Verbi Divini*, SVD; założeni w roku 1875 w Steyl (stąd nazywani także **misjonarzami z Steil** [BHKK 3*, s. 367], w Holandii przez ks. Arnolda Jansena dla głoszenia słowa Bożego i prowadzenia misji. Ich dewizą jest: „Niech żyje Trójjedyny Bóg w naszych sercach” ‘Vivat triplex unus Deus in cordibus nostris’. Mają swoje domy również w Polsce, np. Pieniężno pod Olsztynem czy Górna Grupa pod Grudziądem. Prowadzą pogłębione studia przyrodniczo-geograficzne, etnograficzne i językowe o krajach misyjnych, misjologię. Nazwa powstała od łac. słowa *verbum* (Domini) ‘słowo (Pańskie) z suf. *-ista*, z łac. *-ista* <gr. *-istēs*.

Zgromadzenie Ducha Świętego pod Opieką Niepokalanego Serca Maryi – po łacinie *Congregatio Sancti Spiritus sub tutela Immaculati Cordis Beatissimae Virginis Mariae*, CSSp; powołane do życia w roku 1703, zatwierdzone w roku 1824, powstałe w roku 1848 w Paryżu z połączenia Kongregacji misyjnej od Ducha św. i Kongregacji od Niepokalanego Serca Maryi, założonej w roku 1841 przez ks. Franciszka Libermanna [Jougan 141, poz. 6; Kowal 103–104]. Mówi się też o mowie o Braciach Ducha Świętego założonych przez św. Grignona de Montfort we wspomnianym roku 1703 [Um II 329–330].

Zmartwychwstańcy – po łacinie *Congregatio a Resurrectione Domini Nostri Jesu Christi*, CR; założeni w Paryżu w roku 1836 (zatwierdzenie nastąpiło na Wielkanoc roku 1842) przez Bogdana Jańskiego (1807–1840) („Domek Jańskiego”), ks. Piotra Semenę (1814–1886) i ks. Hieronima Kajsiewicza (1812–1873). Jako cel postawiło sobie odrodzenie moralne narodu polskiego, kształcenie kleru oraz pracę duszpasterską i misyjną. Zmartwychwstańcy informowali papieża o stanie Kościoła w Polsce; przyjaźnił się z nimi A. Mickiewicz. Przez długi czas byli jakby ambasadą Kościoła i narodu polskiego przy Stolicy Apostolskiej, życzliwy był ich poczynaniom papież Pius IX, powierzając im prowadzenie misji wśród Bułgarów. W roku 1866 otworzyli w Rzymie Kolegium dla kształcenia kleru, zwane *Collegium Polonicum Pontificium* ‘Polskie Kolegium Papieskie’. Dobrze rozwijają się w Stanach Zjednoczonych, parafia św. St. Kostki, „Dziennik Chicagowski” [Kowal 423–424; Um II 503]. W Gdańsku-Wrzeszczu prowadzą Sanktuarium Miłosierdzia Bożego. W roku 1891 Celina Borzęcka (zm. 1913) wraz z córką Jadwigą założyły zgromadzenie żeńskie [Um II 507]; Celina ogłoszona została błogosławioną, proces Jadwigi trwa. Domy mają m.in. na Pomorzu w Wejherowie (z którego to domu s. Alicja Kotowska zamordowana w roku 1939 w Lasach Piaśnickich, ogłoszona została błogosławioną przez Jana Pawła II razem z innymi ofiarami wojny), Rumi, Straszynie i w Brusach. Nazwa powstała wskutek tzw. uniwerbizacji, tj. przejścia struktury dwuwyra-

zowej *syn (członek) Zmartwychwstałego / Zmartwychwstanego (Chrystusa) > zmartwychwstaniec*, Słownik Lindego [L VI 1099] notuje urzeczownikowiony imiesłów *Zmartwychwstały* i *Zmartwychwzbudzony* z Kancjonału gdańskiego, też *zmartwychwstanie*; tzw. Słownik wileński z roku 1861 rzeczownik *zmartwychwstanka*, ale jako nazwę rośliny o łacińsko-greckiej nazwie *Anastatica*, dopiero (w roku 1927) SW [VIII 550–551] utrwala rzeczownik *zmartwychwstanka* w znaczeniu: 1) ‘zakonnica Zmartwychwstania Pańskiego’ i 2) botaniczne ‘róża jerychońska, anastatyka (*Anastatica*) oraz formę męską *zmartwychpowstaniec*. Formę *zmartwychwstaniec* notuje dopiero SJP [X 1177] z cytatem z roku 1953 z „Pamiętnika Literackiego”.

Uporządkujmy omówione nazwy według zastosowanych technik słowotwórczych, szerszej mówiąc tworzenia i adaptacji w polszczyźnie według reguł morfologicznych: słowotwórczych i fleksyjnych, no i fonetycznych. A zatem omówione nazwy zakonów i zgromadzeń męskich utworzono za pomocą formantów:

1) **-(j)anin, -(j)anie**: *aleksjanie, antonianie, augustianie* z derywacją dezintegralną od im. *Augustyn, bazylianie, dominikanie, franciszkanie, guanellianie, kamilianie, kombonianie, lasalianie, marianie, norbertanie, oliwetanie, paulianie, rosminianie, salwatorianie, sercanie, skalabrynianie*; podstawą tych nazw są imiona (szerzej: nazwy osobowe) założycieli: *Aleksy, Antoni, Augustyn, Comboni, Dominik, Franciszek, Guanella, Kamil*, (Jan Chrzcziciel de) *La Salle, Norbert, Paulin, Scalabrini*; nazwa góry (*mons*) *Olivet*; hagonimy ‘imiona lub przydomki Matki Bożej i Chrystusa’: *Mari(yj)a, Salvator*; zapożyczonego wyrazu pospolitego: *kartuzjanin : kartuzja*;

2) **-ita, -ici** < łac. *-ita* < gr. *-itēs*: *barnabita, bartolomita, betlejemita, cel(l)ita, cenobita, dendryta, eremita, hieronimita, jezuita, joannita, józefita, karmelita, michaelita, minimita, minoryta, serwita* od imion założycieli: *Barnaba, Bartolom(eus), Hieronim, Jezu(s), Joan, Józef, Michael*; nazwy miejscowości: *betlejemita : Betlejem, miechowita : Miechów*; nazwy góry: *karmelita : Karmel*; greckich wyrazów pospolitych, właściwie to zapożyczenia z greckiego: *cenobita, dendryta, eremita*; łacińskich wyrazów pospolitych: *cel(l)ita, minoryta* < *minores, serwita* < *servio*;

3) **-eta** < łac. *-ēta* < gr. *-ētēs*: *anachoreta, akoimeta*, jak *poeta* < łac. *poēta* < gr. *poiētēs*, a więc akomodacja do polszczyzny greckich wyrazów pospolitych;

4) **-in(us)**: *albertyn, bernardyn, filipin, pal(l)otyn, kalasantyn, kapucyn, klaretyn, paulin, saletyn, teatyn*, derywowane od imion założycieli: *Albert, Bernard, Filip, Paul(us)*, nazwisk (nazw osobowych) założycieli: *kalasantyn : Kalasanty, klaretyn : Claret, murialdyn : Muriald, pal(l)otyn : Pallotti, paulin : Paul(us)*; od nazw miejscowości: *saletyn, teatyn*; od wyrazów pospolitych: *kapucyn, oratorianin*;

5) **-ista, -iści** < łac. *-ista* < gr. *-istēs*: *alkantarzysta, asumpcjonista, eudyta, gabrielista, koncepcjonista, lazarysta, legionista, marysta, mercedarzysta, mercedysta, orionista, pasjonista, paulista, redemptorysta, rogacjonista, trapista, werbista*; pochodne od atrybutów Najświętszej Maryi Panny: *asumpcjonista, koncepcjonista*; atrybutu Chrystusa: *redemptorysta*; imion założycieli (lub patronów szpitala): *lazarysta, paulista*; patronów: *gabrielista*; nazwisk założycieli: *eudyta, mechitarzysta, orionista*; nazw miejscowości: *alkantarzysta, trapista*; wyrazów pospolitych: *komunista, legionista, mercedysta, pasjonista, werbista*;

6) **-acz**: *duchacz* od *Duch (Święty)*; **-ak**: *duchak* od *Duch (Święty)*, *Krzyżak* : *krzyż*;

7) **-ec**: *bozogrobiec* : *Boży grób*, *zmartwychwstaniec* : *Zmartwychwstany* (Chrystus) lub *zmartwychwstanie*, jak B. warzecha, zob przyp 1);

8) **-at**: *jezuat* : *Jezu(s)*;

9) zestawienia słowotwórcze typu *Bracia Szkolni*, *Kawalerowie Mieczowi*;

10) adaptacje fleksyjne: *kartuzi*, *pijarzy*, *pocieszyciele*, *Somaskowie*, *trynitarze*, *templariusze*;

11) adaptacja fonetyczna: *kameduli*.

12) pozostały w oryginalnych formach obcych: wł. *Fratricelli*, łac. *Fratres minimi* (obok przyswojenia fonetycznego *minimici* < łac. *minimiti*).

Objaśnienie skrótów

- Abram – *Słownik grecko-polski*, t. I–IV, red. Z. Abramowiczówna, Warszawa 1958–1965.
 BHKK – Ks. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 1–4, Warszawa 1986–1992.
 ChDE – *Chambers Dictionary of Etymology*, New York 2001.
 EB – E. Breza, *Imiona od nazw atrybutów i święt Matki Bożej*, „Onomastica” LIV, 2010, s. 139–178.
 EK – *Encyklopedia katolicka*, t. I–XV, Lublin 1985–2011.
 IC – I. Cajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965.
 Jogan – Ks. A. Jogan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, wyd. III, Poznań 1958.
 KIS – H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. I–VI, Kraków 1997–2007.
 Kowal – Ks. M. Kowalewski, *Mały słownik teologiczny*, Poznań 1960.
 Linde – B. S. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, Warszawa 1951.
 LZ – B. Łoziński, *Leksykon zakonów w Polsce...*, wyd. III, Warszawa 2009.
 MS – J. Staszewski, *Mały słownik. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych*, wyd. 3, Warszawa 1968.
 Paruch – J. Paruch, *Słownik skrótów*, Warszawa 1970.
 Pelp – *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928.
 Plezia – *Słownik łacińsko-polski*, t. I–V, red. M. Plezia, Warszawa 1959–1979.
 RDW – *Rocznik diecezji wrocławskiej. Rok 1978*, Wrocław 1978.
 SJP – *Słownik języka polskiego*, t. I–XI, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1969.
 SIW – *Słownik imion współcześnie w Polsce używanych*, wyd. K. Rymut, Kraków 1995.
 SW – J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, I–VIII, Warszawa 1927–1927.
 SWil – *Słownik języka polskiego*, wydany staraniem i kosztem M. Orgelbranda, Wilno 1861.
 Um – Ks. J. Umiński, *Historia Kościoła*, t. I–II, wyd. IV, Opole 1959–1960.
 Vasmer – M. Fasmier, *Etymologiczeskij słowar' ruskogo jazyka*, t. I–IV, Moskwa 1986–1987.

EDWARD BREZA

Names of male religious orders and monastic congregations

Summary

For the present background study, the author has researched reliable sources of information and references such as the Catholic Encyclopedia (EK), Dictionary of Religious Orders (LZ), the History of the Church in Poland (BHKK, Um), as well as other available material. The basic descriptive data include: the year of the foundation, the founder or founders, the colloquial name of the order and congregation, the formal Polish name and its Latin equivalent, the recognized abbreviation to designate the order and, if applicable, the female counterpart order, and, finally, the associations of lay Christians, the so-called Third orders or Tertiaries (from Latin *tertiarius*).

Religious orders (Lat. *ordines* in plural form and *ordo* in sing.) and religious congregations (Lat. *congregatio* (sing.), *congregationes* (pl.)), were also known as societies (Lat. *societas* (sing.), *societates* (pl)) and, as a rule, had taken their names from: their founders, for example, the Order of Saint Benedict (Benedictines), Dominicans and Franciscans, from the biblical description of Christ, e.g. the Congregation of the Holy Redeemer, better known as the Redemptorists (from Latin Redemptor 'Redeemer', Salvatorians (from Latin Salvator 'Saviour', from the names of the Blessed Virgin Mary, e.g. Assumptionists (from Latin (in caelum) Assumpta 'Assumption of the Blessed Virgin Mary', the Conceptionists (Ordo Immaculae Conceptionis) 'Immaculate Conception', and from names of hills and mountains, e.g. Carmelites or Olivetans, from the particular forms of Christian monastic living, such as the Acoemetae (Akoimetai), Anchorites, Cenobites, Dendrites and Eremites. The author distinguishes 12 ways of forming the so-called "monachonyms", i.e., 'names of religious orders and monastic congregations', that include: suffixes: -(j)anin, e.g. Polish "bazylianie, norbertanie"; -ita < Lat. -ita < gr. -itēs, e.g. Polish "jezuita"; -in, e.g. "bernardyn"; -ista, Lat. -ista, < gr. -istēs, e.g. "trapista"; -acz, e.g. "duchacz" (the Spiritans, the Holy Ghost fathers), -ec, e.g. "zmartwychstaniec", and inflectional adaptations, e.g. "trynitarze, kartuzi" (Trinitarians, Carthusians).

Keywords: spiritual, religious order, society, congregation, community life, enclosure, monastic rule, monastic observance, monastic constitutions, vows: vow of obedience, vow of penury, vow of purity, Christian perfection